

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра психології і туризму

Кваліфікаційна робота

на тему: «Еволюція та перспективи розвитку екстремального туризму в світі»

Допущено до захисту
«___» листопада 2023 року

здобувача вищої освіти групи Т01-22
факультету туризму, бізнесу і психології
освітньої програми Туризмознавство
за спеціальністю 242 Туризм
Москаєва О.В.

Завідувач кафедри психології і
туризму
доктор психологічних наук,
професор Бондаренко О.Ф.

Науковий керівник:
доктор історичних наук, професор
Васильчук В.М.

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ	6
1.1. Понятійний апарат екстремального туризму.....	6
1.2. Класифікація видів екстремального туризму.....	9
1.3. Історія заснування та розвитку екстремального туризму.....	18
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В СВІТІ.....	28
2.1. Аналіз dark туризму як міжнародний феномен.....	28
2.2. Екстремальні локації в світі.....	37
2.3. Космічний туризм: стан та перспективи.....	43
2.4. Дослідження статистики споживачів екстремального туризму в світі.....	54
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В СВІТІ І В УКРАЇНІ.....	60
3.1. Сучасний стан екстремального туризму в світі.....	60
3.2. Досвід розвитку екстремального туризму в Україні.....	64
3.3 Основні заходи щодо активізації екстремального туризму в Україні.....	80
ВИСНОВКИ.....	85
РЕЗЮМЕ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	91

ВСТУП

Актуальність теми. Упродовж останніх років фахівці у сфері туризму фіксують зростання потреби людей у нових формах проведення дозвілля та нових видах туризму, у тому числі екстремальних. Досвідчених, які багато що побачили за час своїх подорожей, туристів чим далі стає все важче чим-небудь здивувати, тим паче пакетними турами з проживанням в комфортабельних номерах п'ятизіркових готелів і відпочинком біля моря або басейну. Сучасна людина, яка звикла до стабільного способу життя, до щоденної рутини, відчуває потребу в отриманні яскравих емоцій та вражень, незабутньому досвіді. Водночас для деяких інших туристів екстремальний туризм є одним зі способів показати себе, виділитися із натовпу.

Незалежно від причин, що підштовхують людей на діяльність, пов'язану з ризиком для життя, популярність екстремального туризму з кожним роком збільшується. З'являються як нові екстремальні види спорту – повітряні, водні, наземні, гірські, так і незвичайні екстремальні тури, пов'язані з відвідуванням природних чи створених людиною об'єктів. Здавалося б, ще кілька десятиків років тому знайшлося б не так багато охочих вирушити до круїзу в Антарктику, піднятися на найвищу точку, щоб заглянути в жерло вулкана або опуститись на дно Маріанської впадини. Але в наш час у багатьох людей це швидше викличе захоплення, а разом питання щодо того, хто може зайнятися організацією такого заходу.

Екстремальний туризм (також його часто називають шоковим туризмом, хоча обидві концепції не схожі) – це ніша в туристичній індустрії, що включає подорожі в небезпечні місця (гори, джунглі, пустелі, печери, каньйони тощо) або участь у небезпечних подіях. Екстремальний туризм перетинається з екстремальними видами спорту. Їх об'єднує головна привабливість – «виплеск адреналіну», викликаний елементом ризику, і вони відрізняються переважно ступенем залученості та професіоналізму.

Активні види відпочинку здобувають дедалі більшу популярність серед українців. Особливо популярним став сплав по річках як один із найбільш захоплюючих та екстремальних видів. Розвинуті також парашутизм і гірськолижні види спорту, скайсерфінг і групова акробатика, все більшу популярність набирає BASE jumping.

Багато людей спеціально приїжджають на різні змагання, щоб подивитися, як люди стрибають із хмарочосів, телевізійних веж, мостів, скель. Якщо комусь не подобається пірнати під воду або стрибати з величезних висот – тоді можна спробувати, теж популярний вид відпочинку, віндсерфінг. Але тут варто врахувати, що це задоволення пов'язане з постійними падіннями у воду, і реальною можливістю захлинутися у воді, а також немінучими мозолями на руках. Але випробування себе в сплаві по бурхливих гірських річках точно запам'ятається надовго.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження сучасного стану, тенденцій та перспектив розвитку екстремального туризму в світі та Україні.

Для досягнення поставленої мети сформульовані наступні **завдання**:

- розглянути понятійний апарат екстремального туризму;
- окреслити класифікацію видів екстремального туризму;
- описати історію розвитку екстремального туризму;
- провести аналіз dark туризму як міжнародний феномен;
- дослідити екстремальні локації в світу;
- обґрунтувати космічний туризм: стан та перспективи;
- здійснити дослідження статистики споживачів екстремального туризму в світі;
- проаналізувати сучасний стан екстремального туризму в світі;
- простежити досвід розвитку екстремального туризму в Україні.

Об'єктом дослідження є явище екстремального туризму.

Предмет дослідження – еволюція та сучасні тенденції розвитку екстремального туризму.

У процесі роботи використовувалися такі **методи дослідження**: системний підхід; узагальнення, порівняння, групування; табличний та графічний метод (при представленні отриманих результатів аналізу); методи аналізу, синтезу, абстрагування.

Кваліфікаційна робота написана на основі аналізу наукових джерел з екстремального туризму. У якості **інформаційної бази** дослідження використовувалися наукові праці українських і зарубіжних науковців. Дослідженнями перспектив розвитку екстремального туризму на території нашої держави займалися В. Абрамов, О. Бабкін, Ю. Дмитрієвський, Д. Мангушев, К. Оплаканець, В. Соколова, Н. Тимків та ін.

Наукова новизна полягає у класифікації видів екстремального туризму, вивченні сучасних тенденцій екстремального туризму у світі та стратегічних напрямів розвитку екстремального туризму в Україні та світі.

Практичне значення: отримані результати можуть бути використані для подальших досліджень екстремального туризму в Україні та окремих її регіонах, областях і містах, а також для розробки екстремальних турів туристичними компаніями.

Апробація результатів роботи та публікацій: основні положення та результати кваліфікаційної роботи обговорювалися на Міжнародній науково-практичній відеоконференції “AD ORBEM PER LINGUAS. ДО СВІТУ ЧЕРЕЗ МОВИ”.

Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, резюме і додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

1.1 Понятійний апарат екстремального туризму

Екстремальний туризм – це вид активної діяльності, який залучає туристів до екстремальних видів подорожей та спорту.

Вчені, разом з тим, дають дуже різні визначення екстремальному туризму (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Підходи до визначення змісту поняття «екстремальний туризм»

Автор	Дефініція поняття
В. Притков, А. Жердьов	екстремальний туризм – це вид туризму, який поєднує небезпечні подорожі з активними видами діяльності із відпочинком [7]
В. Абрамов	екстремальний туризм – це різновид спортивного туризму, здійснення якого потребує спеціальних навичок, знань, техніки й екіпірування, пов'язаний з укорай граничними фізично-психічними можливостями людського організму в умовах чітко встановленого ризику, при якому життю або здоров'ю туриста нічого не загрожуватиме, як результат - турист залишається задоволеним та отримує заряд адреналіну [25]
С. Фокін	екстремальний туризм – це види подорожей, що значно перевищують нормативні вимоги класифікатора спортивних подорожей, а також форми діяльності з підвищеним ризиком, які здійснюються під час спортивних походів або спеціалізованих змагань [35]
М. Кляп	екстремальний туризм – це вид туризму, який несе у собі ризик під час туристичної діяльності [46]
В. Казаков	екстремальний туризм – це різновид туризму, який передбачає відвідування різних природних або техногенних об'єктів, що несуть певний ризик для здоров'я людини [35]

Із зазначеного слідує, що екстремальний туризм – це вид активного туризму, якому характерне відвідування природних або штучно створених людиною об'єктів, та пов'язаний із допустимим ступенем ризику для туриста, від чого останній отримує позитивні емоції та заряд адреналіну.

Звичайно, такий вид туризму пов'язаний із ризиком і серйозними навантаженнями на організм, що вимагає вміння, сміливості та витривалості, наприклад, сплав бурхливою річкою на надувних човнах, політ над прірвою, джип-тур пустелею і багато іншого. Екстремальний туризм бере свій початок від спортивного туризму.

Спортивний туризм - це вид туризму, до якого відносяться поїздки з метою активної участі у спортивних заходах, а також поїздки, що мають пасивний характер участі у спортивних змаганнях.

Для того, щоб скласти типологію споживачів спортивних турів, необхідно проаналізувати всі аспекти туристської діяльності, від яких тією чи іншою мірою залежить вибір туристом певних умов при здійсненні подорожі.

Спортивний туризм залежно від мети подорожі поділяється на два види: активний і пасивний. У першому випадку основна мотивація туриста - це можливість зайнятися улюбленим видом спорту (що вимагає наявності необхідної бази: кортів, інвентарю, спортивних майданчиків, підйомачів, спеціальних трас, споруд тощо). У другому випадку метою подорожі є відвідування спортивних змагань як глядача. Іноземні фахівці виокремлюють навіть такий різновид туризму, як фан-туризм, тобто поїздки фанатів тієї чи іншої спортивної команди в містя спортивних змагань, у яких вона бере участь.

Досвід проведення великих спортивних заходів дає можливість високого комерційного успіху, як шляхом залучення туристів, так і шляхом торгівлі туристськими товарами та сувенірами з предметною символікою.

Активний туризм - туризм з використанням активних видів подорожі - ходьба пішки, на лижах, їзда на велосипеді тощо. Цей вид туризму, має переважний розвиток на територіях, що зберегли свої унікальні ландшафти.

Туризм, що класифікується за способом пересування як активний, може мати і спортивну мету - подолання природних перешкод. Спільноти, що використовують для особистого самовдосконалення природне середовище, створили у ХХ столітті новий міжнародний вид спорту - спортивний туризм. Форми активного туризму: похід, зліт туристів, змагання спортивного самодіяльного туризму, комерційний тур.

У різних видах активного туризму кількість категорій складності різна: у пішохідному, водному, гірському, лижному, велосипедному та спелеотуризмі - шість категорій складності; в автотуризмі та вітрильному туризмі - п'ять; у кінному - три.

Основний сенс такого поділу видів туризму - визначення видів пересування та інтенсивності діяльності людини в процесі туризму. Активний туризм передбачає види подорожей, розваг і спорту (скелелазіння, трекінг, рафтинг, дайвінг, сафарі тощо), які потребують хорошої фізичної підготовки і доступні далеко не всім категоріям людей.

До екстремального туризму відносяться такі види туризму, як альпінізм, скелелазіння, льодолазіння, спелеотуризм, гірський та пішохідний, водний, лижний та гірськолижний, каньйонінг, кінний, маунтінбайк, дайвінг, парашланеризм, рафтинг тощо. Деякі з цих видів з'явився нещодавно і вважаються екстремальними, оскільки пов'язані з великим ризиком. Екстремальний туризм часто називають «важким екотуризмом» у зв'язку з тим, що жага туристів до пригод переважає мотиви охорони природи.

Дослідження свідчать, що популярність екстремального туризму зумовлюється його спроможністю забезпечувати туристам позитивні враження, зміцнювати здоров'я та дарувати адреналін.

Екстремальний туризм – це природно-орієнтований вид туризму, який має низку спільних рис з популярним нині екологічним туризмом, оскільки часто передбачає відмову від культури комфорту, дружнє ставлення до природи. Разом з тим, вони не є тотожні між собою, адже екстремальний туризм – це вид активного туризму, що поєднується з високим рівнем ризику.

1.2 Класифікація видів екстремального туризму

Найпоширеніші види екстремального туризму представлені на рис. 1.1 [10].

Водний туризм	• дайвінг, водні лижі, вейкбординг, каякінг, рафтинг, віндсерфінг
повітряний туризм	• парашутизм, фрістайл, скайсерфінг, дельтапланеризм, бейс-джампінг, парапланеризм
гірський туризм	• альпінізм, спелеотуризм, скелелазіння, лижі, сноубординг
наземний туризм	• риптрекінг, велотріал, маунтінбайкінг
екзотичний туризм	• космічний, джайлоо-туризм

Рисунок 1.1 – Найпоширеніші види екстремального туризму

Менш популярні види екстремального туризму представлені на рис. 1.2.

Скайсерфінг	• це стрибки з лижами на виконання різних фігур у вільному падінні. З'явившись в Україні нещодавно, скайсерфінг одразу став користуватися величезною популярністю [1].
Base	• це стрибки з парашутом із нерухомих об'єктів, будівлі, антени, мости, гори та скелі.
Кайтсерфінг	• суть кайтсерфінгу полягає в тому, що людина, що стоїть на дошці, розганяється за допомогою повітряного змія, мотузка якого перебуває у нього в руках. Деякі професіонали роблять стрибки до 100 м завдовжки і 30 м заввишки [24].
Туризм на Північному та Південному полюсах	• відносно недавно почали здійснюватися круїзи в Арктику та Антарктику. І все більше бажаючих хочуть побувати в екстремальних кліматичних умовах та подивитися на екзотичних тварин, наприклад пінгвінів
Чорний туризм	• це вид пізнавального туризму, що пов'язаний з відвідуванням місць та об'єктів, котрі пов'язані зі смертю [49].
Атомний туризм	• це відносно новий різновид туризму, що передбачає відвідування місць, котрі пов'язані з випробування атомних бомб, музеїв з ядерною зброєю тощо. найбільш популярними напрямками цього виду туризму є Хіросіма та Нагасакі (Японія), Чорнобиль (Україна) та місця ядерних випробувань.
Кайтінг	• це надзвичайно екстремальний та захопливий вид відпочинку, що передбачає рух по хвилях під дією сили тяги, який розвивається з допомогою утримуваного спортсменом повітряного змія – кайта. Кайт-тури з кожним роком все більше завойовують популярність серед активних туристів молодого покоління [18].

Рисунок 1.2 – Непопулярні види екстремального туризму

Отже, екстремальний туризм передбачає, що турист за власним бажанням вирушає у подорож, яка додає у його життя адреналін (виживання у природніх умовах, спортивні види діяльності, подорож по занедбаним безлюдним містам тощо).

Існують такі види активного туризму:

- пішохідний туризм
- водний туризм
- гірський туризм
- спелеотуризм
- пригодницькі подорожі
- відпочинок на гірськолижних курортах.
- природний туризм, подорожі на природу, полювання, риболовля, фотополювання, поїздки на снігоходах взимку або на джипах, квадроциклах у важко прохідних місцях.

За способом організації активні види туризму поділяють на [2]:

- організовані (організовані туристськими, спортивними, громадськими та іншими організаціями);
- самодіяльні (неорганізовані).

Подорожі з активними способами пересування/активні тури залежно від цілей подорожі поділяють на такі різновиди [2]:

- оздоровчий тур;
- пізнавальний тур;
- спортивний тур;
- інші тури (експедиційні, подієві, екологічні, сільські, екстремальні, пригодницькі тощо).

Залежно від ступеня складності та складності подоланих перешкод туристські маршрути підрозділяють:

- на некатегорійні маршрути;
- маршрути середньої категорії складності (1, 2, 3 категорії);

- маршрути високої категорії складності (4, 5, 6 категорії).

Дайвінг - це підводне занурення, пірнання на морські глибини. XX століття подарувало світові дайвінг. Підводні занурення стали доступні любителям незвичайних вражень. У всі часи аквалангісти прагнули зануритися на рекордні глибини, і зараз тривають їхні змагання в дип-дайвінгу (від англ. слова deep - глибина). Останнім часом стають модними екстремальні напрямки, як-от: рік-дайвінг - занурення на затонувлі об'єкти і кейв-дайвінг - прогулянки підводними печерами.

Вейкбординг - це комбінація сноуборду, водних лиж, серфінгу і скейта. Катер буксирує рейдера, що стоїть на короткій або широкій дошці. Рухаючись на швидкості 30-50 км/год із баластом на борту, катер залишає за собою хвилю, яку рейдер використовує як трамплін. У вейкбордингу існує два основних типи дощок: для фристайлу, де вся увага приділяється виконанню трюків, і фрирайду - вільного катання. Безпеку під час виконання трюків забезпечують поліуретанові кріплення.

Віндсерфінг - різновид вітрильного спорту і розваги, в основі якого лежить управління легкою дошкою з вітрилом на водній поверхні

Серфінг - аналог віндсерфінгу тільки на дошці без вітрила.

Каякінг - вид водного туризму, в основі якого лежить управління судном, що називається каяк. У каякінгу розвивається три напрямки - гребний слаломний, сплав і родео

На каяку є можливість організувати водну екстремальну подорож річкою будь якої категорії складності, а так само можна проводити сплав на малому відрізку гірської річки, долаючи різні перешкоди у вигляді валів, бочок і водоспадів. Однак у цьому виді туризму необхідно володіти базовою технікою слалому і родео [56].

Кайтинг - серфінг за допомогою кайта. Кайт - це буксирувальний парашан. Застосовується він як засіб для буксирування з використанням сили вітру. Повітряний змій (кайт) - застосовуваний у кайтингу, використовують для руху по воді на кильватерній дошці (вейкборді), катамарані, човні, водних лижах і

монолижах; на суходолі змія можна «прикріпити» до роликів, сноуборду, гірських лиж і парасюта. Кайтиг - вид спорту, що поєднує в собі переваги як командних, так і індивідуальних спортивних розваг. За бажання можна знайти однодумців, з якими можна здійснювати різні змагання в кайтингу. А так само можна здійснювати індивідуальні подорожі сніговими полями і крижаними просторами. Ще один привабливий момент кайт-серфінгу полягає в невеликих габаритах спорядження, яке складається з серфа, кількох компактних вузлів і планки управління довжиною від 80 до 100 см.

Великою перевагою змія є те, що він здатен летіти на висоті від 10 до 40 метрів. Ця висота забезпечує меншу завихреність повітряного потоку, а також більшу швидкість вітру - гарантуючи одночасно швидкість і безпеку.

Рафтинг - сплав (зазвичай груповий) бурхливою гірською річкою на спеціальному судні з назвою рафт. Цей вид туризму і за сумісництвом спорту зазвичай супроводжується потужним викидом адреналіну. Рафт - широко поширений тип судна, який використовується для сплаву найскладнішими річками. Ступінь надійності цього судна не йде ні в яке порівняння з більшістю відомих гребних туристських суден; можливо тому, він так часто використовується в комерційних цілях.

Маунтінбайкінг - катання на велосипедах по складній (гірській) місцевості. Одним із винахідників маунтбайку можна вважати каліфорнійських хіпі, які ще понад тридцять років тому любили їздити на велосипедах з гори. Маунтінбайкінг ділиться на кілька видів.

Крос-кантрі - перегони пересічною місцевістю - рясніють розмаїттям ґрунтів, підйомами і спусками і вимагають від спортсмена хорошого контролю.

Даунхіл - швидкісний спуск з гори по спеціально підготовленій трасі.

Апхіл - перегони в гору. Траси для таких перегонів мають 100% підйому, для них роблять спеціальні велосипеди - 2WD.

Тріал - стрибки на велосипеді по перешкодах, такий собі аналог паркуру на велосипеді.

BMX - трюковий стиль катання.

Аквабайк - це плавальний апарат, що дозволяє пересуватися по воді з великою швидкістю. За маневровістю і простотою управління він рідниться зі спортивним мотоциклом. Ці якості дають байкеру унікальні можливості для його використання. Існує певний звід правил, не вивчивши які краще не сідати за нього: перше - ніколи не розганятися до швидкості, яку неможливо контролювати, друге - перед поворотом обов'язково потрібно скинути газ, третє - завжди потрібно тримати в полі зору інші водні види транспорту.

Спелеотуризм - різновид екстремального туризму, що передбачає відвідування печер із пізнавальною або спортивною метою. Сенс цього туризму в подорожі природними порожнинами (печерами) з подоланням різних перешкод із використанням різного спеціального спорядження. Відкриття нових спелеотуристських маршрутів пов'язане з дослідженням печер - спелеологією [56].

Спелестологія - це суміш екстремального туризму і науки, що вивчає порожнини штучного походження, які не використовуються за прямим призначенням, наприклад шахт, старовинних каменоломень, копалень, підземних ходів і комунікацій.

Індустріальний туризм - це досить молодий вид екстремального туризму. Під індустріальним туризмом розуміють розвиток туристської індустрії, що базується на використанні будівель, споруд, промислових ландшафтів та інших об'єктів, які історично пов'язані з індустріальним минулим даної території. До прикладу індустріального туризму можна навести такі види, як руфінг (лазіння по дахах будівель), диггерство (дослідження підземних комунікацій), урбаністичний туризм (міське дослідження), також існують екскурсії до міст привидів, таких як Прип'ять.

Альпінізм - вид екстремального туризму і спорту, метою якого є сходження на вершини гір. Сутність цього виду туризму в подоланні складних природних перешкод на шляху до вершини. Дуже часто альпінізм плутають зі скелелазінням, у цих двох видів туризму багато спільного, проте техніка виконання і подолання природних перешкод дуже сильно відрізняється у цих

двох видів туризму. В альпінізмі велику роль відіграє підготовка і спорядження, для кожного рельєфу є окреме спорядження, а в скелелазінні великої кількості спорядження не потрібно. В альпінізмі є 2 види сходження.

Альпійський стиль - це підйом на вершину разом зі своїм спорядженням

Гімалайський стиль - це попередня підготовка маршруту сходження.

Гірськолижний туризм - сезонний вид туризму принцип, якого це спуск з гірських схилів на лижах.

Сноубординг - вид екстремального туризму і спорту, принцип якого - швидкісний спуск по сніжному гірському схилу на спеціальній дошці. Цей вид туризму можна розділити на кілька груп:

Freddie - спуск не підготовленими крутими схилами.

Heliskiing - спуск не підготовленими схилами з використанням вертольота для доставлення на початок шляху;

Скі-тур - це гірський туризм, принцип якого є підйом на схил за допомогою лиж і спеціальних кріплень.

Лижний альпінізм - вид туризму, мета якого сходження на вершину гори з метою спуститися на сноуборді або лижах.

Парашутизм (skysurfing) - вільне падіння і планування на парашуті. Швидкість вільного падіння сягає 50-60 м/с. Існує кілька видів парашутної активності.

Класичний парашутизм - двоборство. Точність приземлення під куполом у задану ціль розміром 3 м, а також комплекс фігур у вільному падінні.

Групова акробатика - учасники змагаються в кількості побудованих за певний час фігур. Команди можуть складатися з 4, 6 або 16 учасників.

Купольна акробатика полягає в побудові формацій із куполів. Команди змагаються у складі 4 і 8 осіб. Вельми небезпечний вид, але водночас дуже видовищний.

Фристайл - вид парашутизму, суть якого полягає в показі двома учасниками різних фігур у вільному падінні.

Скайсерфінг - стрибок із парашутом разом із дошкою для сноубордингу.

Фріфлай - новий вид спорту: падіння двійки у вертикальній орієнтації в просторі догори або вниз головою. Тут все по іншому: велика швидкість, жорсткий потік, складність орієнтації. Робота учасника в цих позах набагато складніша порівняно з «простою» груповою акробатикою, коли падіння на животі зі швидкістю 200 км/год здається легкою забавою і навіть відпочинком.

Вінгсют («костюм-крило») - новий перспективний напрям у стрибках з парашутом. Спеціальний костюм із крилами між рук і ніг, що надуваються повітрям, дає змогу буквально парити зі швидкістю 100 км/год, пролітаючи 2 м по горизонталі з втратою 1 м по вертикалі.

Скелелазіння - вид екстремального спорту і туризму, що виділився з альпінізму. Оскільки подолання скельного масиву це одне з найважливіших умінь в альпінізмі, тому найпершими скелелазами були альпіністи.

Мета цього виду туризму - подолати скельний масив, використовуючи лише свої сили і страховку [18].

Хоч скелелазіння виділилося як самостійний вид спорту з альпінізму, але на відміну від альпінізму, скелелазіння не ставить собі за мету підкорення чергової вершини. Мета скелелазу подолати трасу на природному (скелях) або штучному (скеледромах) рельєфах, розгадуючи складні комбінації рухів і техніки лазіння.

Важливо знати, що скелелазіння є досить безпечним видом екстремального туризму, на відміну від альпінізму. Скелі, які використовуються для спортивного скелелазіння, добре вичищені від піску, рослинності та ненадійного каміння, а страховальні точки заздалегідь підготовлені та є стаціонарними, проте ці точки з часом необхідно міняти.

Скелелазіння містить такі напрямки:

- лазіння на швидкість - це коли скелелаз долає трасу за найкоротший час
- лазіння на складність - лазіння з нижньою, рідше з верхньою страховкою на скельний масив долаючи складні перешкоди.
- болдеринг - проходження невисоких і коротких трас без страховки з використанням комбінованої техніки лазіння.

Ще до скелелазіння можна віднести такі екстремальні види, як:

- trad (від слова traditional) - вид лазіння, де скелелаз сам повинен організувати собі точки страховки під час підйому.
- free climbing - лазіння без страховки, найнебезпечніший вид лазіння, цим займаються найсильніші майстри скелелазіння, новачкам цей вид лазіння вкрай не рекомендується.
- deep water soloing - лазіння без страховки над водою, такий вид лазіння не на багато безпечніший за free climbing.

Зустрічаються і такі екстремальні екзотичні тури як, подорож джунглями або туризм на полюсах землі. Багато хто дуже хоче побувати в екстремальних кліматичних умовах і подивитися на екзотичні види тварин. Порівняно нещодавно почали здійснюватися круїзи в Арктику й Антарктику.

Під час подорожей у джунглях у туристів є можливість вписатися в дику природу, опинившись відрізаними від решти цивілізованого світу. Будь яка надзвичайна подія може призвести до серйозних наслідків, навіть якщо група туристів має сучасні засоби зв'язку, оскільки для приходу допомоги може знадобитися кілька годин або днів.

Екстремальний туризм, як і будь який інший вид туризму, може проявлятися в різних напрямках і видах, що створює необхідність у класифікації цього виду туризму на основі виокремлення характерних рис і відмінних ознак.

Класифікація видів екстремального туризму може визначатися такими ознаками, як вид використовуваних ресурсів, мета подорожі, спосіб розміщення, вік, кількість учасників, загальне заняття, категорія складності маршруту, побудова траси тощо.

Особливу увагу слід звернути на перші чотири класифікаційні ознаки. Саме вони розкривають сутність і різноманіття видів екстремального туризму.

Резюмуючи вищесказане, очевидно, що екстремальний туризм є дуже цікавим, захопливим видом відпочинку і з кожним роком стає дедалі популярнішим.

З кожним роком тури з елементами небезпеки щороку зацікавлюють усе більше туристів. Найбільшого поширення екстремальний туризм набув у таких країнах, як Еквадор, Таїланд, Індонезія, Намібія, ін. Звичайно, існують країни, які безпосередньо становлять загрозу для туриста, без спеціальних турів. Такі країни люблять найдосвідченіші туристи, які прагнуть гострих відчуттів. Спеціалісти International SOS розробили інтерактивну мапу світу, на якій відзначили найбільш небезпечні для туристів країни світу (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Найбільш небезпечні для туристів країни світу [19]

Країна	Причина небезпеки для туристів
Венесуела	країна знаходиться у стані кризи, відбуваються зіткнення між населенням країни та поліцейськими із застосуванням зброї, тому туристичну подорож до Венесуели наразі може обрати лише відчайдушний екстремал.
Лівія	триває збройний конфлікт, внаслідок якого в'їзд туристів небажаний.
Афганістан	часто відбуваються теракти, в яких беруть участь терористи-смертники, непоодинокими є факти викрадення туристів з метою отримання викупу.
Гаїті	близько 80% населення живе за межею бідності, тому на острові багато банд і озброєних угрупувань, для яких викрадення туристів є мало не найкращим способом заробітку.
Північна Корея	неспокійна обстановка, проблеми із в'їздом та переміщенням усередині країни.
Ірак	часто виникають терористичні атаки, зустрічаються факти викрадення людей з метою викупу, існує релігійна нетерпимість, котра може спричинити до серйозного конфлікту.
Гондурас	високий показник насильства і злочинності щодо туристів.
Сомалі	у країні вже близько 20 років йде громадянська війна, у прибережних водах промишляють пірати, які захоплюють судна.
Чад	одна з найкорумпованіших країн світу, постійно виникають збройні конфлікти між різноманітними угрупуваннями.
Судан	не припиняється громадянська війна, існує небезпека викрадення туристів з метою отримання викупу.

Таким чином, найбільш небезпечними для туристів є країни Африки, Близького Сходу та Карибського басейну, меншою мірою – країни Південної Америки. Подорожі у ці регіони апіорі є екстремальними і часто приховують у собі небезпеку для життя людей.

1.3 Історія заснування та розвитку екстремального туризму

Упродовж останніх років екстремальні тури приваблюють усе більше туристів, оскільки задовільняють їхні потреби у гострих відчуттях і враженнях. Стрімкому розвитку даного виду туризму сприяють, перш за все, соціально-психологічні потреби туристів, серед яких: жага до нового, бажання відчутти адреналін, прагнення до самоствердження, перемоги тощо.

Як відомо, термін «екстрим» почав використовуватися відносно недавно, приблизно 30–40 років тому. Проте масовий інтерес до небезпечних видів розваг зародився набагато раніше. Так, людству тисячоліттями доводилося виживати в екстремальних умовах, тікаючи від диких звірів і борючись із природними стихіями. Глобалізація та цифровізація сприяли тому, що потреба боротися за виживання зникла. Життя в буквальному сенсі стало занадто комфортним і нудним, і людям довелося вигадувати собі заняття для отримання вражень, що будоражать і охолоджують кров, адже потреба в адреналінових сплесках закладена в нас на генетичному рівні. Поява екстремальних видів спорту та екстремального туризму пов'язують саме з розвитком загальносвітового прогресу.

Сьогодні такі розваги, як стрибки з парашутом, сплави річкою, серфінг, дайвінг, альпінізм та інші активності, що передбачають подолання власних страхів, мають шанувальників по всьому світу і доступні практично всім без винятку. Багато пригодницьких турів розраховані на відпочинок із дітьми, а екстремальні маршрути іноді навіть є невід'ємною їхньою частиною.

Екстремальний туризм зародився у країнах Заходу в 1970-х рр., у зв'язку з автомобілізацією молоді, модою на спортивні та фізичні орієнтири та хорошим станом доріг. Дедалі частіше молодіжні групи в США, не звертаючись до туроператорів, почали здійснювати подорожі на своїх автомобілях у пошуках пригод [4]. Великим мотивуючим чинником до розвитку таких пригод був кінематограф, подвиги культових героїв якого хотілося повторювати. На цій хвилі з'являлися туристичні клуби, які пропонували організувати таку ризиковану діяльність, надавати досвідчених інструкторів, перевірений інвентар

та забезпечувати страховку. Так, у асортименті туристичних компаній з'явилися екстремальні тури.

У Європі екстремальний туризм почав розвиватися швидкими темпами і ставати більш масовим наприкінці 1980-х - на початку 1990-х рр., в Україні - з середини 1990-х рр. Попри те, що багато українців продовжують надавати перевагу екстремальному відпочинку закордоном, в Україні для екстремального туризму є всі необхідні ресурси (річки, гори, печери, скелі та цілі міста), Так, найбільш привабливими регіонами в цьому плані є Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Херсонська області. У Закарпатській області, приміром, є досить багато місць, де щорічно проводять організований екстремальний відпочинок та екстремальні змагання. До таких місць належать м. Мукачеве, місцевість санаторіїв «Карпати» та «Синяк», м. Ужгород, місцевість Невицького замку, околиці річки Боржави, гори Стой та гори Говерли [8].

Фактори, що впливають на розвиток екстремального туризму в Україні, представлені в табл. 1.3.

Таблиця 1.3 – Фактори розвитку екстремального туризму в Україні [25]

Позитивні фактори	Негативні фактори
Хороший туристичний потенціал України	Недостатній рівень інформаційного супроводу процесу організації та розвитку екстремального туризму
Доступність місцевостей для занять екстремальними видами туризму (гори, водні об'єкти, скелі)	Політичне становище (війна, окупація територій)
Різноманітний ландшафт у різних областях країни	Зростаюча конкуренція
Зв'язок між туристами та місцевим населенням	Зависокі ціни
Задовільні інновації та інформаційний простір	Низький рівень якості надаваних послуг
	Незадовільна якість дорожнього покриття
	Дороге проживання в готелях при невідповідній якості послуг

Як бачимо з таблиці, на екстремальний туризм в Україні впливає низка факторів, які здійснюють на нього суперечливий вплив. Зупинимось на кожному з них.

Доступність обраного місця призначення, на наш погляд, є ключовим фактором привабливості дестинації. Під доступністю розуміється відразу кілька параметрів: можливості дістатися місця, цінова політика, широка категорія зручностей, включаючи наявність житла, можливості розміщення та харчування [36].

Важливим фактором залучення туристів до певного місця є саме природна форма та ландшафт місця. Найчастіше люди їдуть у конкретний регіон виключно з однією метою – побачити його природну красу. Україна, як відомо, володіє дуже гарною природою та різноманітними ландшафтами.

Місцева спільнота може вкрай ефективно доповнювати природні та готельні ресурси в місці призначення і тоді можна посилатися на взаємодію з місцевими жителями як на один із ключових параметрів [36]. Останнім часом дедалі більшу увагу привертає увага місцевого співтовариства до емоційних, когнітивних та поведінкових реакцій туристів. Наприклад, люди, які близько знайомляться з місцевою спільнотою та культурою, частіше повідомляють про більш високі рівні задоволення [36].

Важливу групу факторів формують інновації та інформаційний простір. У реаліях сучасного світу інновації поступово стають критично важливим фактором для успішності дестинації в конкурентній боротьбі з іншими дестинаціями [37]. Під інноваціями розуміється використання сучасних технологій, нестандартних рішень, креативного підходу тощо. і т.п. Інновації в туризмі можна визначити як напрямки діяльності, в яких є певна новизна (наприклад, online бронювання турів, віртуальні тури і т.д.) [8].

У межах організації та формування ефективної роботи у сфері екстремального туризму велика роль належить політико-правовому чиннику, адже політичний режим та стабільність у країні суттєво впливають на динаміку в'їзних та виїзних потоків. На сьогоднішній день цей чинник є негативним через агресію росії та окупацію нею великої частини України.

Не можна виключати зі списку факторів такий параметр, як конкуренція, що зростає серед екстремальних DESTИНАЦІЙ, і як наслідок – зростаюче значення співпраці не тільки серед турфірм, а й серед DESTИНАЦІЙ [38].

Основним фактором, що негативно впливає на розвиток екстремального туризму в Україні, поряд із завищеними цінами, є низький рівень якості послуг [31]. Ця проблема включає недостатній рівень безпеки, відсутність гідної інфраструктури, недостатню розвиненість і рівень підготовки кадрів, інформаційну асиметрію. Через специфіку екстремального туризму, зазначена проблема має серйозні негативні наслідки, пов'язані як з економічними чинниками, так і з ризиком для здоров'я та життя людей [30].

Існує кілька факторів, якими зумовлюється складність подолання зазначеної вище проблеми. По-перше, особливістю послуг екстремального туризму є те, що споживач туру сам є суб'єктом надання послуги, і кінцева її якість залежатиме від його майстерності та рівня підготовки. Так, більше вражень буде у туриста, який пройшов складний маршрут, але не всі підготовлені до високого рівня складності.

По-друге, екстремальний туризм завжди пов'язаний із певним рівнем ризику. Дуже часто ризик сам по собі є причиною попиту на ті чи інші послуги екстремального туризму, але він є й стримуючим фактором для людей, не схильних до ризику, але бажаючих отримати нові враження.

Таким чином, Україна володіє потужним потенціалом, необхідним для розвитку екстремального туризму. Водночас, останній у нашій державі розвинений недостатньо. Зважаючи на зростаючу вибагливість українських туристів, туристичним підприємствам слід звернути увагу на даний вид туризму, з огляду на його спроможність зробити вагомий внесок у розвиток туристичної діяльності як України загалом, так і окремих туристичних підприємств зокрема.

Проектування екстремальних турів - доволі складна процедура, для розроблення маршрутів необхідно мати доволі високу кваліфікацію та досвід у розробленні простіших туристських продуктів. Проектування екстремального туру може тривати від кількох днів до двох-трьох місяців.

Однак, якщо екстремальний маршрут є разовим (замовленим), то процес його проектування спрощується, проте в ньому в будь-якому разі потрібно врахувати всі фактори ризику.

Розробляючи маршрут, необхідно дотримуватися кількох етапів.

Етапи розроблення екстремального туру наведено в таблиці 1 [49].

Таблиця 1 - Етапи розробки екстремального туру

1	Вивчення рекреаційних ресурсів за планованим маршрутом
2	Виявлення ліміту споживання туристських ресурсів
3	Аналіз пропозицій на туристські послуги по даній дестинації
4	Визначення типу туристського маршруту
5	Проектування ескізної моделі туристського маршруту по даній дестинації
6	Проектування траси туристського маршруту
7	Складання календарного плану туру.
8	Прив'язка маршруту до життєво важливих пунктів
9	Створення схеми безпеки на туристському маршруті
10	Створення паспорта туристського маршруту
11	Узгодження паспорта з відповідними службами
12	Апробація туристського маршруту
13	Внесення змін до схеми туристського маршруту
14	Розгляд та затвердження туристського маршруту

Так само є питання, з якими необхідно визначитися під час розроблення будь-якого туристського маршруту:

- один із найважливіших моментів підготовки - це вибір туристського маршруту. Залежить він, від того, яку мету, ставить перед собою група.

Цілі можна згрупувати деяким чином: поліпшення фізичної форми, пов'язане з проходженням трас, де потрібні фізичні зусилля, відпочинок на природі, відвідування природної або історичної пам'ятки, під час реального розроблення ці цілі можуть поєднуватися.

- визначення складності туристського маршруту. Якщо деякі частини маршруту проходять непоганими шляхами, де не потрібно «активного» подолання перешкод, то тоді цілком достатньо дорожніх показників на маршруті та оглядових схем. Також на такому маршруті не обов'язково влаштовувати довгі привали. В іншому випадку, якщо маршрут проходить не тільки по дорогах, а й

по вирубках, болотах, берегах річок і озер, горах, перевалах, просіках і лісових стежках, то в такому разі необхідно скласти схему або мапу, а ще тривалі привали та ночівля це обов'язкова умова.

Також потрібно дотримуватися правил:

- ділянка «денного» маршруту за протяжністю та складністю переходу має бути під силу всім членам групи;
- для переміщення між об'єктами туризму потрібно використовувати місцевий транспорт, а також транспорт, що належить турфірмі, яка організовує тур, великі частини маршруту долаються різними способами активного пересування, але зазвичай вони долаються пішки;
- за можливості, стоянки для довгих привалів і ночівель мають бути із запасом продовольства, комфортно обладнаними, а також оснащеними зв'язком;
- під час проектування туристського маршруту на випадок незапланованої затримки в дорозі та форс-мажорних обставин враховується резерв часу [27].

Під час проектування туристського маршруту потрібно використовувати будь який необхідний матеріал: довідники, картографічний матеріал, краєзнавчу літературу та путівники.

Для загального опрацювання маршруту потрібно використовувати оглядові схеми путівників. Для побудови більш точної маршрутної нитки можна використовувати: атласи, спеціальні туристські схеми, карти області, карти автомобільних доріг і додаткову туристську літературу.

Так само необхідно узгодити маршрути з режимами допуску в заповідники та інші закриті території, з розкладом руху транспорту тощо. Завершується проектування туристського маршруту узгодженням і затвердженням паспорта маршруту.

Проведення екстремальних турів - багатоступенева і дуже складна процедура, для якої необхідно володіти досить високою кваліфікацією, вона є одним із головних елементів технології обслуговування туристів загалом.

Під час проведення туристських екстремальних маршрутів необхідно прагнути до:

- оптимальному завантаженню матеріальної бази туристських об'єктів і високій фінансовій ефективності туристських маршрутів;
- забезпечення дуже високої якості обслуговування як основного чинника, що визначає якість туристських маршрутів;
- забезпеченню безпеки туристів, дотриманню чинного законодавства з охорони навколишнього середовища та історико-архітектурних пам'яток;
- розумному використанню туристсько-екскурсійних ресурсів, насиченому змісту туристського, екскурсійного та культурно-масового розділів програм обслуговування;
- раціональній спеціалізації та кооперуванню туристських підприємств і організацій між собою, а також із суміжними організаціями і підприємствами, організаціями, торговельними, транспортними та іншими відомствами і міністерствами.

До проведення самого туристського маршруту необхідно подбати про потрібне спорядження «якщо воно необхідне». Умовно спорядження можна розділити на групове, спеціальне та особисте.

Особисте спорядження - речі, які необхідні кожному туристу особисто. Групове спорядження використовується всією групою. Спеціальне спорядження необхідне для виконання краєзнавчих, експедиційних завдань (ботанічних, геологічних, археологічних тощо). До спеціального спорядження належать предмети (групові та особисті), необхідні для проведення деяких специфічних походів (репшнури, накомарники, мотузки, карабіни тощо). Під час проведення складних походів виникає необхідність у такому спорядженні.

Загальні вимоги до туристського спорядження - це мінімальна вага та об'єм, безпека експлуатації, комфортність, міцність, простота у використанні, гігієнічність, багатофункціональність, естетичність.

Розглянемо закордонний стан екстремального туризму. Це можна пояснити тим, що цей вид туризму зародився саме в країнах Європи, Північної Америки, Азійсько-Тихоокеанського регіону. Найбільш популярними і найкращими місцями для екстремального туризму є: Туреччина - У цьому місці є можливість

зайнятися дайвінгом, адже саме підводний світ принесе масу емоцій і незабутніх відчуттів. Можливість займатися дайвінгом є двома способами, один зі способів через вступ до дайвінг-клубу, що автоматично дає дозвіл на занурення під воду. У Туреччині велика кількість річок, що сприяє надалі розвитку водних видів екстремального туризму.

Популярним місцем для рафтингу є гірська річка Даламан, за рівнем складності відноситься до 3 категорії, що робить її ще більш екстремальною. Так само в цій місцевості туристи віддають перевагу польоту на параплані, адже це чудова можливість розгледіти землю з висоти пташиного польоту, пізнати красу дикої природи і водночас отримати масу незабутніх емоцій. Не менш поширеним видом екстремального туризму в Туреччині є параглайдинг, він являє собою польоти на параплані. Параплановий спорт дуже схожий на стрибки з парашутом, але з парашутом стрибають із літака, а з парапланом стрибки, скоріше схожі на польоти, відбуваються зі схилів високих пагорбів і гір. У параплана немає мотора, він розстеляється у відкритому вигляді на схилі вершини, і пілот у розбігу проти висхідних потоків повітря наповнює його, і параплан разом із пілотом починає парити в повітрі. Таїланд - це те саме місце, для любителів гострих відчуттів. Таїланд для активних відпочивальників пропонує великий вибір розваг як на воді, так і на суші. Для більшості туристів пропонується м'яка форма екстремального туризму, з невеликим ступенем ризику, тому особливих навичок не потрібно. До таких різновидів можна віднести рафтинг гірськими річками, спуск на байдарках, піші та велосипедні тури джунглями, скелелазіння вапняковими скелями з легким рівнем складності та багато видів водних розваг, наприклад, снорклінг, дайвінг.

Пляжі Патгаї пропонують: водні лижі, захопиви нічну і денну риболовлю, віндсерфінг і багато іншого. Водний туризм охоплює своєю різноманітністю, починаючи від рафтингу і закінчуючи всілякими сплавами. А ось зістрибнути з парашутом з тисячометрової висоти або з потоком води, що падає з рівня 70 метрів, здійснити екстремальні польоти на дельтаплані або зайнятися дайвінгом у закритих печерах. Швейцарія - як відомо, з усіх боків вона оточена гірськими

масивами, а виходу до моря у неї немає. Поруч розташовуються тільки численні озера. Тому країна може запропонувати своїм туристам екстремальний гірський спорт. Великі Альпи дають для цього широкі можливості. Екстремальний туризм може містити в собі винятково все - від стрибків із парашутом до крутих спусків із гір на велосипедах. Одним із найпопулярніших екстремальних видів спорту у Швейцарії вважається скелелазіння. Сюди люблять приїжджати досвідчені скелелазі, оскільки крім значних безкрайніх льодовиків їх ще приваблює спуск у таємничі печери. Також віддають перевагу такому виду як спуск із гірської річки на каное, він приховує в собі багато несподіваних і крутих поворотів. Причому єдиним пристосуванням для вас буде рятувальний жилет і шолом. Користується успіхом і стрибки на тарзанці з великої висоти. Прогулянки на гірському велосипеді клонами гір. Для цього потрібна велика вправність, або просто людина ризикує своїм здоров'ям і життям. Деякі спуски виявляються занадто крутими, а місцевість дуже нерівною, а для тих, хто давно мріяв навчитися літати, можна зайнятися польотом на параплані Але на цьому кордони туризму не зупиняються, і Швейцарія вигадує новий вид відпочинку, він передбачає спуск гірською річкою без допомоги плоту. Учасники повинні самостійно одягнутися в екіпіровку у вигляді гідрокостюма і рятувального жилета і стрибнути в потік гірської річки.

Африка - це континент вічного літа, що дає можливість займатися екстремальною діяльністю цілий рік. Тут переважають рафтинг і альпінізм. Найцікавіші для рафтингу місця в Африці - це джерела Нілу в Уганді, саме в цьому місці рафтинг є дуже популярним, а через водні перешкоди та 41 км «білої води» цей сплав є настільки екстремальним навіть для професіоналів, а новачків ще зовсім не скоро допускають до цього місця.

Підкорення гірських вершин за допомогою альпінізму так само буде до вподоби любителям екстремального спорту, але підкорювати можна і пішими прогулянками, що є доступним і для новачків. Африка є дуже різноманітною у сфері даного туризму, оскільки Африку омивають два океани і тут багато

повноводних озер і річок, континент надає великі можливості для водних видів спорту та екстремального туризму таких як дайвінг в Індійському океані.

Сафарі на каное річкою Замбезі та озером Малаві, екстремальна риболовля та підводне полювання. Для любителів політати, розвинені повітряні пригоди, які включають польоти на вертольотах і польоти на моторних дельтапланах, а також екстремальні стрибки з парашутом. Південний та Північний полюси - це місце, порівняно з іншими, відносно нещодавно почало здійснювати круїзи в Арктику та Антарктику, але вже стрімко набирає обертів. Адже чимало туристів, які мріють побувати в екзотичному місці, безпосередньо відчуті екстремальні кліматичні умови.

РОЗДІЛ 2 РОЗВИТОК ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В СВІТІ

2.1 Аналіз dark туризму як міжнародний феномен

Людей завжди приваблювали «похмурі» або страшні видовища, достатньо згадати гладіаторські бої в Стародавньому Римі, публічні страти в Лондоні сімнадцятого століття або кориду в Іспанії. Однак зараз сфера «похмурого туризму» отримала потужний поштовх до розвитку в особі поп-культури: всілякі фільми жахів, містичні комікси або фантастичні книжки притягують багатомільйонну аудиторію, що свідчить про те, що людям все ще подобається спостерігати за чимось лячним. Ці тенденції не могли не знайти своє відображення і у сфері туризму. Сьогодні численні місця колишніх катастроф, музеї, присвячені смерті, цвинтарі та склепи приваблюють мільйони туристів з усього світу. І показники відвідувань зростають рік від року. Наприклад, знаменитий музей Анни Франк в Амстердамі 2014 року відвідало 1 227 462 особи, що на 32 тисячі осіб більше, ніж попереднього року, при цьому лише 140 000 з них були голландцями, основна більшість музеїв прибула з-за кордону. Показники цього року - рекордні для Будинку Анни Франк [12].

Ця тема сьогодні є вкрай актуальною, оскільки являє собою нетрадиційний підхід до туризму і з кожним роком набирає популярності серед туристів, які переситилися стандартними видами відпочинку. Крім того, інтересу до цієї теми додає низький ступінь розробленості цього виду туризму. А тим часом у низці країн похмурий туризм посідає значне місце в економіці.

Відповідно, у закордонній економіко-туристичній науці останніми десятиліттями проводяться помітні дослідження з цієї теми. Однак, уявлення про феномен похмурого туризму досі залишаються суперечливими. Зокрема, досі немає чіткого визначення цього явища, а також моделі функціонування галузі.

Сам вираз «dark tourism», або «темний туризм», уперше було вжито в журналі «International Journal of Heritage Studies» 1996 року. Однак у широкому вжитку це поняття набуло поширення після публікації 2000 року книжки

«Темний туризм» («Dark Tourism»), написаної професорами Шотландського Університету в Глазго Малкольмом Фоулі та Джоном Ленноном.

Існує безліч різних визначень похмурого туризму. Розглянемо деякі з них.

Оксфордський словник визначає «темний туризм» як туризм, що охоплює подорожі місцями, які асоціюються зі смертю і стражданнями [13].

Водночас науковці Леннон і Фоулі визначають темний туризм як «феномен, що містить у собі представлення і споживання перетворених на товар місць смерті та катастроф» [24]. На думку дослідників, похмурий туризм - це здебільшого явище пост модернізму. Це означає, що в сучасному світі ми прагнемо переосмислення деяких моментів в історії і похмурий туризм може цьому посприяти. Наприклад, коли відвідувачі перебувають усередині музею Аушвіц-Біркенау, присвяченому темі голокосту, вони починають замислюватися над тим, як у сучасному і прогресивному німецькому суспільстві могла статися подібна моральна катастрофа. Так само Леннон і Фоулі вважають, що головною умовою для існування похмурого туризму є глобальні комунікаційні технології, оскільки вони відіграють важливу роль у створенні початкового інтересу до похмурих дестинацій. Тому вчені вважають, що ми не можемо вважати місця боїв до ХХ століття або, наприклад, поховання, яким понад тисячу років, похмурих дестинаціями, тому що ці події сталися надто давно, щоб сучасні люди могли зрозуміти їх та переосмислити.

Професор Тоні Сітон, автор книжки «Танатотуризм: гід по темряві», теж намагається розібратися в природі темного туризму. Він визначає танатотуризм як «подорож до будь якого місця, повністю або частково вмотивовану бажанням символічної зустрічі зі смертю, зокрема, насильницькою» [30]. Тобто визначення, яке дає Сітон, концентрується винятково на мотивації туристів, а не на особливостях місця призначення (як у Леннона та Фоулі).

Отже, ми можемо висунути узагальнене визначення темного туризму. Темний туризм - це напрям у туризмі, пов'язаний із відвідуванням туристичних місць, пов'язаних зі смертю, катастрофами, людськими стражданнями і здатних викликати в туристів певні емоції.

Серед безлічі різних видів туризму, що існують як окремий напрям або є лише частиною більшого напрямку в туризмі, ми можемо виокремити кілька видів, які однозначно належать до похмурого туризму:

- туризм катастроф;
- некропольний (цвинтарний) туризм;
- туризм воєн;
- містичний туризм;
- тюремний туризм.

Туризм катастроф у посібнику «Сучасні різновиди туризму» визначається так: «це різновид туризму, що функціонує в місцевостях, де відбулися трагічні події» [6].

З туристичної точки зору існує певна класифікація катастроф:

- катастрофи космічних тіл;
- катастрофи в геосферах (глобальні катастрофи);
- катастрофи в біосфері;
- катастрофи соціальні (революція, війна, терористичний акт);
- катастрофи техногенні;
- катастрофи в житті людей (особисті катастрофи).

На світі існує безліч людей, які подорожують світом у пошуках стихійних лих. Деяких із них приваблюють самі стихійні лиха. Наприклад, вони вирушають у тури до місць, де за припущеннями метеорологів, має статися торнадо. Ними рухають виключно естетичні міркування. Наприклад, багато хто любить полювати за грозами, штормами, цунамі. Серед найпопулярніших маршрутів - постраждали від стихії країни і міста:

- Узбережжя США, що постраждало від ураганів;
- Території Південної та Південно-Східної Азії, які постраждали від землетрусів;
- Ісландські вулкани;
- Торнадо в центральних штатах США.

Туристи також відвідують місця з трагічним минулим. Їх приваблюють більше наслідки стихійних лих: зруйновані міста, затоплені місцевості тощо. У кожній країні знайдеться місце, відоме своєю сумною історією. І туди також їдуть тисячі й мільйони туристів, щоб більше дізнатися й зрозуміти про події, які там колись відбувалися:

- місце Чорнобильської трагедії в Україні;
- меморіальний комплекс Аушвіц-Біркенау в Польщі;
- меморіал «Поля смерті червоних кхмерів» у Камбоджі.

Серед екстремалів особливою популярністю користуються так звані «токсичні тури» - екскурсії на місця екологічних катастроф. Ідея створення «ядерних» маршрутів належить організації «Грінпіс», яка намагається в такий незвичний спосіб привернути увагу громадськості до екологічних проблем [4].

І це дивовижний феномен. Наприклад, журналіст «Нью-Йорк таймс» Томас **Кремптон** наводить такі дані: на Балі в жовтні 2002 року 202 людини було вбито пострілами, спрямованими в бік західних туристів. Після чого 2004 року 1460000 туристів відвідало острів, що більш ніж удвічі більше, ніж за рік до трагічних подій [20].

Некропольний (цвинтарний) туризм. Некрополь - це місце великого поховання або великий цвинтар, розташований на околиці стародавніх міст (наприклад, у Єгипті, Малій Азії, Етрурії). Цвинтарі - невіддільна частина людського суспільства, адже культура поховання людських решток виникла ще до нашої ери і відтоді поруч із людськими поселеннями завжди знаходяться некрополі. Тож, за способами та ритуалами поховання можна простежити, як змінювалася культура людей з плином часу. Але некрополі становлять інтерес не тільки з історичного погляду. У всьому світі цвинтарний туризм уже давно має популярність як частина ностальгічного туризму. Усе тому, що люди мають потребу у відвідуванні місць пам'яті. Відвідування кладовищ у туристичних цілях також не є новим напрямом у туризмі.

Сьогодні ми можемо говорити про те, що інтерес до некропольного туризму за останні десятиліття зріс. Туристичний сектор на заході швидше

відреагував на попит мандрівників. Були написані путівники кладовищами. Наприклад, 2003 року французький дослідник Бертран Бейєрн випустив книжку з описом приблизно 7 тисяч могил і із зазначенням їхнього місця розташування [4]. На думку автора, ця книга має допомогти читачам збагатити свої знання з історії та культури Франції, адже традиції поховання багато чого можуть розповісти про культуру тієї чи іншої країни. Серед найбільш відвідуваних поховань автор назвав могилу Наполеона в паризькому Соборі Інвалідів і Пантеон, де поховані останки найдостойніших синів і дочок Франції.

Крім того, було продумано й організовано туристичні маршрути місцями поховань у багатьох країнах світу. Наприклад, у Нью-Йорку напередодні Дня всіх святих історик Джеф Річмен організовує тур для любителів містики на Бруклінський цвинтар Грін Вуд, де спочиває тіло нащадка перших переселенців Вільяма Пула, а також знаходяться поховання жертв трагедії 11 вересня [3].

Туризм війн. У вузькому сенсі військовий туризм означає подорожі в зони колишніх (або чинних) військових дій з метою огляду визначних пам'яток, військових музеїв і місць битв. Військовий туризм - це також не нове явище в туризмі. Один із перших туристичних агентів Генрі Гейз, наприклад, 1854 року створив тур, що охоплював відвідування в туристичних цілях місць трьох боїв при Ватерлоо. А 1886 року було створено спеціальний тур для школярів і вчителів, у рамках якого вони відвідували місця колишніх боїв з метою навчання. За словами Томаса Кука в його путівнику 1913 року, зростання популярності Ватерлоо як туристичної дестинації привело до появи численних шарлатанів, які претендують на участь у бою. Він також відзначає бурхливий розвиток різних сувенірів, пов'язаних із Ватерлоо, спрямованих на залучення туристів [27].

На сьогодні ми можемо спостерігати підйом інтересу до теми військового туризму. Частково це зумовлено появою високого доступу до передової інформації через ЗМІ. У 2008 році колишній фахівець із безпеки Рік Суїні почав формувати «War Zone»-тури. Суїні є частиною групи екскурсоводів, які приймають туристів у країнах, що щойно пережили великі конфлікти або все ще

перебувають у них. Наприклад, у 2010 році за поїздку в Багдад турист міг заплатити до 40 тис. доларів [25].

У 2014 під час заворушень в Україні були оголошені тури з цінами, що починаються від £50 за поїздку. Поїздки в зони бойових дій на сході країни, де було вбито людей, були представлені різними варіантами: від найдешевших (£50) до дорожчих (£400) екскурсій у райони, де тривав конфлікт [23].

Крім того, ми також можемо розглядати військовий туризм у контексті відвідування різноманітних музеїв, присвячених військовій історії, меморіальних комплексів жертвам, загиблим у війнах, або військових реконструкцій. Нині в Польщі, Чехії, Німеччині, Франції та в інших європейських державах активний інтерес викликають пам'ятки військово-інженерного мистецтва. Багато країн переживають справжній бум: вивчення і використання фортифікаційних пам'яток у туристських і виховних цілях стало модним [16]. У Польщі, наприклад, фортецю Осовець щорічно відвідують понад 47 тис. туристів. Колишні радянські доти, що опинилися після 1945 року на території країни, нині реставрують і використовують як туристські об'єкти.

Містичний туризм також не є новим напрямком у туризмі, проте ми можемо говорити про те, що інтерес до цього виду туризму завжди був винятково у вузького кола аматорів та ентузіастів. Однак, ми все ж можемо помітити, що інтерес до містики поступово зростає. Частково це зумовлено розвитком мас-медіа в особі кінематографа, літератури та коміксів, що підігривають інтерес до привидів, вампірів та іншого аномального.

Під містичним туризмом сьогодні ми розуміємо відвідування місць, де відбуваються (або відбувалися колись у минулому) якісь аномальні явища. Останнім часом до «аномального» напряму туризму стали підключатися і туристичні компанії, і навіть цілі регіони. Існує близько сотні різних екскурсійних маршрутів із примарною тематикою. Наприклад, існує примарний тур у Голлівуд, де туристам розповідають історії про привидів померлих зірок. Так само, є місця, які реалізують свій туристичний потенціал, беручи за основу свою містичну історію. Наприклад, місто Салем у штаті Массачусетс

використовує свою історію із судом над відьмами в 1690-х, щоб привабити туристів [29]. Крім того, до містичного туризму так само можна віднести відвідування музеїв, присвячених цій темі. Наприклад, у Римі знаходиться музей чистилища, Музей паранормального в Коннектикуті або Музей чаклунства в Корнуоллі [14].

На сьогодні **тюремний туризм** являє собою відвідування тюремних комплексів (або музейних комплексів з тюремною тематикою) в туристичних цілях. Серед сучасних видів туризму, тюремний туризм вважається одним із найекстремальніших і найдорожчих. Високі ціни пояснюються зовсім не високим рівнем сервісу, а тим, що подібні тури індивідуальні - розробляються для одного «екскурсанта» або невеликої групи. Вважається, що основоположником тюремного туризму виступив Таїланд. Центральна чоловіча в'язниця Банг Кванг ще з початку 90-х завжди рада гостям. В'язниця дієва. Для того щоб стати в'язнем на комерційній основі, необхідно вибрати собі співкамерника - справжнього ув'язненого. На жаль, подібна екскурсія передбачає лише кілька годин живого спілкування, не довше. Однак подібні тури виявилися настільки популярними, що влада країни відкрила для публічного відвідування ще дві виправні установи - Клонг Прем і Лард Яо.

Усе це свідчить про те, що тюремний туризм тільки розвивається, проте попит на подібні туристичні напрямки безумовно є.

Важливим питанням, пов'язаним із розвитком похмурого туризму, є мотивація туриста, який обрав такого роду подорож або екскурсію. «Туристська мотивація може бути визначена як спонукання людини, спрямовані на задоволення рекреаційних потреб, залежно від її індивідуальних фізіологічних і психологічних особливостей, системи поглядів, цінностей, схильностей, освіти тощо» [5]. Одразу можна сказати, що мотивів, якими керується турист, багато. Причому, під час ухвалення рішення про подорож, зазвичай, бере участь ціла гама причин і цілей.

Можна виділити 9 основних причин інтересу туристів до похмурих пам'яток:

- Цікавість.

Це природне бажання людини дізнатися щось нове. Цікавість присутня в будь якій людини. Коли люди відвідують темні пам'ятки, їм цікаво дізнатися, що вони відчують, цікаво, що відчували люди, які стояли тут до них. Філіп Стоун і Річард Шарплі вважають, що, обираючи місця трагедій, люди несвідомо прагнуть споглядати смерть, щоб мати змогу розмірковувати про неї [31].

- Пошук новизни.

Внутрішня потреба в змінах, зміні середовища або гострих відчуттів є частиною процесу вибору подорожі.

З'являється нове покоління туристів, які випробували на собі більшу частину із запропонованого на ринку туристичного продукту і все ще зацікавлені в пошуку нових відчуттів. Індустрія туризму має слідувати цьому бажанню клієнтів і надавати нові грані подорожей.

- Пам'ять.

Як пишуть професори Шотландського університету в Глазго Малкольм Фоулі та Джон Леннон у своїй книжці «Темний туризм»: «Пам'ять є життєво важливою частиною людської діяльності, що формує наші зв'язки з минулим, і те, як ми вшановуємо пам'ять, визначає нас у теперішній час» [24].

З найдавніших часів у людей існували різноманітні ритуали, якими люди вшановували пам'ять померлих, це не могло не позначитися і на нашому сьогоденні. У кожній культурі існують свої власні ритуали поховання, і це завжди приваблює туристів не тільки з антропологічною метою, а й з метою вираження поваги до померлих. Тисячі людей щорічно відвідують могили померлих знаменитостей або склепи з останками знаменитих особистостей. Численні меморіали і пам'ятники, що увічнюють пам'ять про померлих людей, є ще одним доказом того, як важливо людині пам'ятати своїх попередників.

- Культурна спадщина.

Словник О.І. Кравченка визначає культурну спадщину як «частину матеріальної та духовної культури, створеної минулими поколіннями, що витримала випробування часом і передається наступним поколінням як щось

цінне і шановане» [9]. Безліч гробниць, склепів, цвинтарів або інших місць поховань занесено до всесвітнього списку спадщини ЮНЕСКО. Науковці, які досліджують феномен темного туризму Філіп Стоун і Річард Шарплі у своїй книжці «Темний бік туризму» так само припускають, що люди, які мають пряме або непряме відношення до подій, яким присвячено визначні пам'ятки, відвідують їх через те, що ототожнюють ці визначні пам'ятки як частину їхньої власної спадщини [31]. Інші ж люди, які не мають жодного зв'язку з цими місцями, можуть ідентифікувати себе з ними з погляду симпатії або інтересу до самих подій. Прикладом цього явища може послужити могила знаменитої принцеси Діани. Сьогодні люди з усього світу, які обожають принцесу навіть після її смерті, мають можливість включити у свій тур відвідування цього меморіального комплексу.

- Роль ЗМІ.

У сучасному світі не можна применшувати роль ЗМІ. Сьогодні люди з усього світу можуть отримувати своєчасну інформацію про важливі світові події, наприклад, про катастрофи або чийсь смерті, всього лише натиснувши кнопку. І це не дивно, що туристи прагнуть побувати в тих місцях, які висвітлюють ЗМІ.

- Емоції.

На наш погляд, це найважливіша причина, що змушує людей виявляти інтерес до темних дестинацій. У сучасному світі люди дедалі частіше вирушають у подорож не для релаксації чи отримання нової інформації, а для того, щоб поміркувати над своїм власним життям. Багато сучасних психологів радять людям подорожі як ліки проти психозів, спосіб самореалізації чи можливість порефлексувати над життєвими питаннями. Саме це може забезпечити «темний туризм», який насамперед спрямований на те, щоб викликати в туристів певні емоції.

Розуміння мотивації туристів необхідне для подальшого розвитку галузі вивчення темного туризму, тому що саме мотивація є найважливішим елементом туристської діяльності, на якій має будуватися ефективна система планування, розроблення та реалізації туристського продукту. Це дасть змогу забезпечити

відповідність попиту і пропозиції, і як результат, дасть змогу підвищити прибуток туристичних підприємств.

Насамкінець зазначимо, що феномен похмурого туризму є неоднорідним і часто перетинається з іншими видами туризму (культурно-пізнавальним, ностальгічним, екстремальним). Проте ми спробували скласти власну класифікацію похмурого туризму, проте багато хто з перелічених нами видів туризму можуть по-різному сприйматися людьми в усьому світі. Крім того, похмурі дестинації змінюються з плином часу. Деякі дестинації розширюються у зв'язку зі зростальним до них інтересом, наприклад, «Парк жахів» у Харкові наразі закритий на модернізацію [7].

Отже, ми також можемо говорити про те, що аудиторія у похмурого туризму може бути надзвичайно широкою, що, з одного боку, ускладнює дослідження, але, з іншого, - показує високий потенціал цього виду туризму, оскільки існує велика кількість причин, через які туристи можуть відвідувати похмурі дестинації.

Виходячи з наведених даних, ми бачимо, що ця тема є маловивченою і непропрацьованою. Однак, попри це, інтерес до цього виду туризму зростає рік від року. Ми можемо зробити висновок про те, що необхідні ретельніші дослідження цього питання для успішного формування необхідної туристичної пропозиції.

2.2 Екстремальні локації в світі

Туризм природно залишається на найвищому рівні життєвих потреб сучасної людини. Це можливість для спілкування, навчання, дослідження, відпочинку та загального розвитку за межами постійного проживання. Екстремальний туризм як підвид розкриває можливість реалізації спорту - непростой ідеї відпочинку для любителів «кайфових» відчуттів. Різноманітність екстремального туризму вражає і дає свободу будь-якому мандрівнику, незалежно від статі, віку чи достатку. Вибір екстремала залежить від запропонованої посади в турфірмі та особистих переваг.

Зазвичай рекомендуються такі види екстремального туризму:

- Водні (каякінг, рафтинг, дайвінг, рафтинг, серфінг, віндсерфінг, вейкбординг).

- Аерофотозйомка (фрістайл, дельтапланеризм, скайсерфінг, стрибки, стрибки з парашутом);

- Гори (скелелазіння, сноуборд, лижі, гірський велосипед, трекінг).

Останній, «трекінг», є найпоширенішим і більш розвиненим у більшості країн світу. Адже це і гірські, і сухопутні види спорту, і екстремальний відпочинок. Він розрахований на значну частину населення саме завдяки своїй доступності. Різноманітність локацій дозволяє розробляти тури різної складності, популяризуючи екстрим серед молоді та старшого покоління, впроваджуючи активні туристичні атракції в дитячих таборах і пансіонатах. Змагання з техніки спортивного пішогодного та спортивного туризму різної складності, самодіяльні туристичні походи, туристичні походи активного характеру тощо [5].

Ідея трекінгового походу викликає не тільки масу позитивних емоцій, але й очікування цікавого відпочинку з компанією близьких людей серед приголомшливих пейзажів, як правило, в горах. Однак розуміння трекінгових подорожей завжди асоціюється з одним і тим же видом альпінізму, незважаючи на величезну різноманітність цього визначення. Варто зазначити, що сам трекінг входить у визначення «походи», але для його розуміння необхідно розглянути всі варіанти цього терміну.

Серед широкого розмаїття туристичних походів виділяють такі основні підвиди:

- Походи вихідного дня – 2-3-денні походи з наметами, як правило, у місцях, розташованих неподалік від вашого місця проживання або легко доступних без додаткових витрат.

Зустрічається як в гірських районах, так і в невеликих заповідниках і парках. Наприклад, поїздка в Актовський яр або Подільські Тохтлі.

- Піші прогулянки – Походи в гори.

Зазвичай вони можуть подолати відстань від 30 до 100 км за 3 дні до 2 тижнів. Найчастіше метою таких маршрутів є не одна точка, а цілий комплекс або поєднання гірських, рівнинних і морських краєвидів, що робить похід більш насиченим і мальовничим. За бажанням групи можливі відхилення від розкладу та зміни в плані походу.

До цієї категорії належать походи в гори Карпат, Грузії, Туреччини, Кіпру, Кавказу, Піренеїв, Фануму та Тянь-Шаню. Складність таких маршрутів низька або середня, тому в похід можуть піти навіть новачки та люди середньої фізичної сили.

- Категорійні або спортивні походи – складні та тривалі походи, що вимагають попереднього досвіду, підготовки та спеціальної технічної підготовки. Категорії варіюються від типу 1 (легкий) до типу 6 (дуже складний). Категорійні походи реєструються у відповідній маршрутно-атестаційній комісії, по завершенню захищаються, учасникам присвоюється розряд [4].

– Піший похід (від англійського hiking) – іншомовний варіант подорожі вихідного дня. Піші прогулянки тривалістю 1-2 дні поблизу населених пунктів дуже популярні в західних країнах, де туристи вважають за краще піти від цивілізації на два дні і відправитися в відокремлені і дикі місця. У більшості випадків піші прогулянки включають підйом на гору по маркованих маршрутах, з добре обладнаними стежками, оглядовими точками, станціями гідратації та комфортними ночівлями в добре обладнаних будиночках і кемпінгах.

Маршрути можуть бути як лінійними, з ночівлею в різних пунктах, так і маршрутами з ночівлею на базах з радіальними виїздами. В основному це пов'язано з більш бережливим ставленням до природи, великою кількістю заповідних територій, де не можна розводити вогнища, ставити намети в недозволених місцях і навіть виїжджати у віддалені місця, навіть це заборонено. Туристські рюкзаки зазвичай дуже легкі без спорядження, одягу та їжі. Лише вода, невеликі закуски та запаси.

Розміщення в добре обладнаних кемпінгах (спеціальні зони, де вам дозволено розбивати намети, більшість з душовими, туалетами та електрикою)

або в спеціальних будинках чи туристичних притулках. Ви можете привезти свій намет, але кожен кемпінг має маршрут, де ви можете орендувати намет, тож ви можете йти з легшим рюкзаком. Ви можете їсти самостійно або купувати готові страви в кожному помешканні.

Найпопулярніші треки:

- Трекінг в Непалі - Залишитися на ніч і поїсти в будиночку. Також у вас є можливість найняти носія для перенесення вашого багажу. Ви можете піти з порожніми руками.

- Трекінг в Ісландії - Ночувати в спеціально обладнаних кемпінгах, але мати свій намет і їжу.

- Трекінг в Доломіти - ночувати в наметі на території кемпінгу, в гори без рюкзака і пересуватися між кемпінгами на автобусі.

- Шлях Сантьяго - це паломницький маршрут, який з'єднує села та міста; усі ночівлі проводяться в альбергу (туристичних притулках), а їсти можна на самообслуговуванні або в міських кафе. Існують категорії походів, які важко віднести до певного поняття, які об'єднують і поєднують в собі ознаки кількох видів походів залежно від регіону та рельєфу [4].

Відмінності між кожним типом походу важливі для розробки продукту, детального опису та зручності складання конкретних турів за певною тематикою. Основною метою організації екстремальних походів є комфортний відпочинок за доступною ціною в дуже незвичних для туристів умовах, далеко від постійної туристичної інфраструктури. Екстремальний трекінг включає детальне вивчення фізичної підготовки туриста, страховку та карти походів. Особливо важливою є така інформація, як середовище проживання, проживання, спорядження, необхідне для сходження на гори, харчування. Важливо всебічно проконсультувати потенційного екстреміста, задовольнити його потреби та надати йому максимальний перелік необхідних послуг.

Для того, щоб дизайн активного відпочинку був максимально комфортним, варто залучити кваліфікованих працівників різних сфер, які вміло створять гарну картинку туру та упакують його всім необхідним. Наш детальний

підхід дозволяє кожному працювати над конкретними завданнями і створює гарантовано унікальний продукт. Набір інструментів, який туристичні агентства можуть використовувати для залучення потенційних любителів походів, є важливим і дозволяє їм використовувати різні методи для просування та поширення туристичних продуктів на внутрішньому та міжнародному ринках. Сучасні туристичні підприємства керують складною системою маркетингових взаємовідносин з посередниками, споживачами та різноманітними громадськостями.

Тому будь-яка компанія обов'язково починає грати роль джерела комунікацій і генератора різноманітних засобів для просування інформації про свої послуги на ринок. У сучасних умовах неможливо уявити роботу компанії без налагодженої мережі маркетингових комунікацій. Тенденція до ефективного планування маркетингових комунікацій шляхом спільного використання різних елементів маркетингового комплексу є однією з найважливіших маркетингових функцій останніх років [1]. Підприємства туристичної індустрії різних сфер діяльності мають значні відмінності у використанні конкретних рекламних засобів. Враховуючи особливості роботи туроператорів, а саме те, що у спілкуванні зі споживачами присутній посередник – турагент, традиційні методи просування не завжди підходять. Варто зазначити, що в діяльності туристичних підприємств існує ціла система комунікаційних зв'язків, до якої, крім турфірм, входять партнери, готельєри, авіакомпанії, страхові компанії, туристичні ради, логістичні компанії тощо. Тому, наприклад, лише використання реклами не сприяє розвитку партнерських відносин з іншими суб'єктами туристичної галузі [1].

Зупинимося на основних інструментах маркетингової комунікації: прямий і непрямий маркетинг, стимулювання збуту, PR, реклама.

Розширена класифікація засобів маркетингової комунікації відтворює:

- Розташування нових інструментів
- Особисте спілкування, яке поєднує особисті продажі та прямий маркетинг, серед іншого.

- Виділити інтерактивний маркетинг як інший вид МК і корпоративні сайти в його рамках.

- Розглядайте формування корпоративного іміджу та брендинг як форму комунікації.

- Поява великої кількості нестандартних засобів [2].

Неможливість прямих рейсів з України в інші країни відпочинку відкрила простір для внутрішнього туризму. Ви повинні скористатися цією ситуацією і дати зрозуміти своїм клієнтам, що є альтернатива звичайним відпусткам.

Ось кілька порад для туристичних компаній, які допоможуть вам привернути увагу більшості ваших клієнтів.

- Проводити маркетингові дослідження, щоб зрозуміти реальні потреби туристів та їхні можливості.

- Відкриття фізичного відділення для надання/отримання детальних консультацій у безпечному місці.

- Орієнтація на внутрішній доступний туризм.

Розширення переліку послуг.

- Формування унікальних турів, створення концепцій, які залучають усі групи та заможних споживачів.

- Використання новітніх методів просування, створення компетентної команди.

Визначення доцільності та рентабельності створення того чи іншого туристичного продукту передбачає аналіз тенденцій ринку послуг та дослідження цієї галузі в цілому. Ситуація 2020-2021 років негативно вплинула на розвиток туризму не лише в Україні, а й у світі. 2022 рік поставив під загрозу існування всієї туристичної галузі в Україні. Тим не менш, коронавірусна криза не кинула у прірву креативні туристичні ідеї та не завадила підприємцям створювати нові туристичні продукти.

2.3 Космічний туризм: Стан та перспективи

Космічний простір на сьогодні має вкрай привабливий вигляд для освоєння, тому дієві комерційні корпорації активно розвивають програми, пов'язані з космосом. Вони прагнуть надати можливість космічних подорожей для звичайних громадян. Для цього фінансують дослідження, розробляють технології, що відповідають часу, і влаштовують випробувальні польоти космічних кораблів. Це не випадково, адже ще на початку ХХ століття учений, основоположник теоретичної космонавтики, Костянтин Едуардович Ціолковський сказав: «Земля - колыска людства, але не можна вічно жити в колысці» [1].

Один із видів діяльності комерціалізації космосу є космічний туризм. Космічний туризм - це орбітальний або суборбітальний політ, оплачений приватною особою або групою осіб.

1967 року Баррон Хілтон і Крафт Ерік стали першими, кому спала на думку ідея про комерціалізацію космосу і запуск простих громадян як туристів. Ідею космічного туризму вони опублікували у своїх роботах, але на той час ідея була не прийнята суспільством [2].

У 1986 році, під час проведення Міжнародного конгресу з астронавтики, було представлено доповідь на тему «Ймовірні економічні наслідки розвитку космічного туризму» [2]. Ця доповідь викликала масу обговорень у ділових колах і знову привернула увагу до ідеї космічного туризму. Цього ж року американська вчителька Кріста Маколіфф могла стати першим космічним туристом, але загинула внаслідок невдалого запуску шатла «Челленджер». Після цього, уряд США заборонив непрофесійні польоти в космос [2].

Початком ери космічного туризму можна вважати перший політ у космос цивільної особи - американського підприємця Денніса Тіто на космічному кораблі «Союз ТМ-32» 2001 року. Денніс здійснив 128 витків навколо Землі і віддав за свій політ 20 мільйонів доларів. Таким чином, космічний туризм став вважатися повноцінним бізнесом.

Існує два види космічних польотів: суборбітальний і орбітальний. Різниця між ними досить велика, суборбітальний космічний політ - це політ літального

апарата за балістичною траєкторією зі швидкістю, меншою за першу космічну і недостатньою для виходу на орбіту Землі. Орбітальний космічний політ - це політ літального апарата на орбіту або за її межі на швидкості, вищій за першу космічну.

Основні проблеми космічного туризму пов'язані з вартістю польотів. Наразі орбітальний космічний політ оцінюється в 40 мільйонів доларів, що робить його недоступним для більшої маси населення. Розв'язанням цієї проблеми стала поява суборбітальних космічних польотів, що проходять на висоті 100 кілометрів і вартістю 150-250 тисяч доларів.

Нині на ринку є низка компаній, які можуть запропонувати своїм клієнтам здійснити орбітальний і суборбітальний політ. Так, компанія Virgin Galactic надає послуги суборбітального польоту на космічному кораблі SpaceShipTwo. Вартість становить 250 000 доларів. На кораблі можуть перебувати 8 осіб. Політ триває півтори години до досягнення максимальної точки в 100 км над Землею, де апарат зависає в невагомості на 5 хвилин, після чого всіх туристів повертають назад. Перед польотом майбутніх туристів готує команда фахівців протягом трьох днів.

Blue Origin також надає послуги суборбітального космічного туризму. Головна відмінність від Virgin Galactic полягає в запуску космічних апаратів. Корабель від Virgin Galactic починає свій політ із розгону по смузі, тоді як апарат від Blue Origin стартує вертикально вгору. Ракета-прискорювач на рідинному ракетному двигуні доставляє капсулу New Shepard на висоту 100 км, прискорювач від'єднується від капсули і пікірує вниз, приземляючись на стартову позицію. Після відділення капсула зависає в невагомості на 3-4 хвилини. Вартість 150-200 тисяч доларів.

Компанія Ілона Маска - SpaceX надає орбітальні космічні польоти. Організація планує запустити пілотовану ракету з двома туристами навколо місяця. У польоті будуть використані: капсула SpaceX Dragon 2, яку модифікують для умов глибокого космосу і ракетноносій SpaceX Falcon Heavy. Ілон Маск сказав, що ціна буде схожою на запуск ракети, що доставляє космонавтів на МКС, що

приблизно 50-100 мільйонів доларів. За середніми оцінками фахівців, кораблю належить подолати відстань у 800 тисяч кілометрів [3].

З початку 21 століття космічний туризм став дуже привабливим у плані інвестицій, за даними Bank of America у 2017: «З 2000 року в проекти, пов'язані з космосом, інвестовано понад 16 мільярдів доларів» [5].

Важливий аспект космічних польотів - безпека, їй приділяється велика увага, тому компанії поки не поспішають відправляти туристів у космос. Компанії проводять пробні запуски і дивляться, як апарат справляється з навантаженням. Успішні тести системи порятунку в районі максимального швидкісного напору означають, що багаторазова капсула New Shepard від Blue Origin є найбезпечнішою системою серед усіх конкурентів. Пілотовану капсулу випробовували за стандартами повноцінних космічних апаратів. Також Blue Origin використовує схему трьох парашутів під час посадки на випадок, якщо якийсь із них не розкриється [6].

Колишній астронавт NASA Дональд Томас, який здійснив чотири польоти на шатлі, припускає, що протягом 10 років ціни на космічні польоти знизяться з 250 тисяч до 10-15 тисяч доларів. Це дозволить більшій кількості громадян дозволити собі таку подорож [7].

Погляди провідних конструкторів, бізнесменів та інвесторів зараз звернені на космічний туризм. Адже як показав політ першого космічного туриста 2001 року, такі місії дуже привабливі в плані інвестицій та отримання прибутку. Космічний туризм стане тією сферою, куди з кожним роком будуть приходити нові компанії з багато мільярдними вкладеннями, оскільки інтерес серед громадян до космічних польотів досить високий. Зі зростанням чисельності компаній, зросте кількість пропозиції на ринку суборбітальних і орбітальних польотів. І на перший план вийде якість обслуговування і безпека польотів.

У попередніх розділах було представлено історичне підґрунтя космічних подорожей, огляд індустрії та їхні моделі для втілення космічного туризму в реальність. Але що саме являє собою космічний туризм, і як розвивається концепція космічного туризму? У цьому розділі ми спробуємо пояснити

концепцію космічного туризму, а також його підвиди. 3.1. Що таке космічний туризм та його зародження Космічний туризм - це комерційна послуга, що надається державними або приватними організаціями своїм клієнтам для їхніх подорожей у космос з різними цілями, тобто для відпочинку, бізнесу та досліджень. Ідея сучасного космічного туризму вперше з'явилася на початку 1970 року з концепцією Space Shuttle, який спочатку був призначений для перевезення 74 пасажирів на орбіту разом з необхідним будівельним і дослідницьким вантажем для ранньої космічної станції (Stimas, 2020). Концепція проектування Шаттла відповідає ідеї перевезення громадян, окрім астронавтів, у суборбітальному просторі.

Рис. 1. Демографічні показники зацікавлених у космічному туризмі кандидатів відповідно до їхньої вікової групи та статі в космічному туризмі США.

Ініціатива, що розширює межі 41 перевозити пасажирів на шатлах, заглухла після катастрофи «Челленджера» у 1986 році. Після співпраці Mircoorp з компанією Space Adventures Ltd. у 1990 році Денніс Тіто став першим комерційним «громадянином», здійснивши подорож на МКС. В міру того, як концепція космічного туризму почала привертати увагу світової спільноти, імідж космічного туризму почав розширюватися серед громадськості та індустрії. 3.2. Види космічного туризму В результаті цього космічний туризм був розділений на підкатегорії (Yuhas, 2017).

По-перше, суборбітальний космічний туризм: Комерційна космічна діяльність, яка передбачає перетин траєкторії космічного корабля, що перевозить туристів, з атмосферою Землі. Цей вид туристичної діяльності буде комерційно розгорнутий Virgin Galactic в найближчі роки над лінією Кармана, який буде призначений для того, щоб дати туристам відчуття невагомості, досвід високої швидкості і надати їм можливість побачити кривину Землі. При такій комерційній діяльності космічні апарати не будуть здійснювати повний оберт і навколо земної орбіти.

По-друге, орбітальний космічний туризм: Цей вид космічного туризму можна розуміти як комерційну діяльність, яка пропонує туристам можливість здійснити виток навколо земної орбіти. Space Adventures Ltd була єдиною компанією, яка за погодженням з корпорацією «Мир» відправила туристів на МКС з рекреаційною метою вартістю 20 мільйонів доларів.

По-третє, туризм за межами Землі: Будь яка комерційна діяльність, що має на меті надати туристам досвід перебування за межами земної орбіти, належить до цієї категорії. Цей вид туризму вперше привернув увагу світової спільноти, коли у 2007 році компанія Space Adventures Ltd. запропонувала свій план надання своїм клієнтам туристичного польоту навколо місячної орбіти вартістю 100 мільйонів доларів.

Нещодавно, у 2017 році, компанія SpaceX також оголосила про свій план перевезення своїх туристів навколо місячної орбіти за допомогою концепції Starship вартістю 70 мільйонів доларів США. З наведеного вище розділу видно, що зі зростанням інтересу до туризму серед населення та промисловості, концепція космічного туризму з часом еволюціонує. І з такими великими інвестиціями з боку промисловості, бізнесменів і підприємців лише в сектор космічного туризму, комерційна діяльність на навколоремній орбіті і за її межами є дуже очікуваною в найближчі десятиліття.

Ініціатива та інновації. З розвитком кількох державних космічних агентств у різних країнах почали з'являтися приватні гіганти, такі як SpaceX, Virgin Galactic, Blue Origin та багато інших. У цьому розділі ми зосередимо увагу на двох нових космічних гігантах - SpaceX і Virgin Galactic.

Заснована у 2002 році, компанія SpaceX має поточну чисту вартість 15,3 мільярда доларів (Huddleston Jr, 2020). SpaceX, яка відома тим, що надає доступні комерційні послуги із запуску корисних вантажів на МКС та навколоремну орбіту, а також тим, що першою з приватних компаній запустила астронавтів з американської землі за допомогою своєї багаторазової ракети, вперше вийшла на арену зі своєю ракетою Falcon 1 у 2008 році (Eldridge, 2020). З іншого боку, Virgin Galactic була вперше заснована у 2004 році, а засновником компанії був сам

Річард Бренсон, і станом на листопад 2020 року її чиста вартість становила 4,8 мільярда доларів (Dawkins, 2020).

Virgin Galactic, на відміну від державних космічних агентств, добре відома тим, що забезпечує і розвиває комерційні космічні польоти для туристів за доступною ціною. Ці два гіганти прийшли у цю сферу, що набуває популярності серед широкої громадськості, зі спільним наміром зробити космічні подорожі широкодоступними за доступною ціною. SpaceX і Virgin Galactic покладаються на власну бізнес-модель та інновації, щоб зробити космічні подорожі доступними за якомога нижчою ціною. Розробка багаторазової ракети SpaceX не лише знизил вартість комерційного запуску ракети на 200-300 тисяч доларів, але й використання технології 3D-друку для виготовлення деталей ракети знизило загальну вартість комерційного польоту на МКС і запуску супутника приблизно на 10 тисяч доларів за кілограм порівняно з публічними конкурентами, такими як Boeing і Lockheed Martin (Jorge, 2015). Такі моделі, що розвиваються, не лише проклали шлях до здешевлення космічних польотів, але й до їхньої надійності. Virgin Galactic, з іншого боку, продовжувала розвивати космічний туризм, розвиваючи свій флот, (тобто SpaceShipTwo).

SpaceShipTwo, попередник SpaceShipOne, який може розпочати еру комерційного космічного туризму в найближчі роки. За підтримки двох двокорпусних авіаносців, так званих Whiteknight, SpaceShipTwo відокремиться від них на висоті 15 км, після чого буде приведений в рух і маневруватиме далі на 100 км у космос, щоб надати своїм клієнтам можливість відчутти смак невагомості (Hollingham, 2016). Наразі SpaceShipTwo розрахований на перевезення 6 туристів разом з пілотом і другим пілотом на висоту до 100 км. Не кажучи вже про те, що обидві галузі зіткнулися з низкою невдач після свого заснування, але ідея надати доступ до космосу більшій групі аудиторії мотивувала ці компанії рухатися далі і забезпечувати надійні космічні польоти. Як каже Джон Хедмарк, виконавчий директор комерційних польотів: «Ідеально безпечних космічних польотів ніколи не буде, але вони мають намір зробити їх настільки безпечними, наскільки це можливо» (Howell, 2019).

Зважаючи на постійне зниження вартості та прогресивні технології, Virgin Galactic очікує, що вартість комерційного космічного польоту на одного туриста становитиме 250 000 доларів США, що є недосяжним для широкої публіки. Щоб зробити космос доступним для ширшого кола споживачів, ці корпорації повинні розробити унікальні стратегії та ідеї, які б забезпечили досягнення цілей компанії та її прибутку на ринку. Обидві компанії бачать у найближчій перспективі можливість надати людству нову перспективу бачення свого існування в космосі, або зробивши його міжпланетним видом, або надавши йому можливість стати космічним туристом. SpaceX ставить собі за кінцеву мету забезпечення сталого життя в космосі та перетворення людства на міжпланетний вид. Крім того, компанія оголосила про свою угоду з компанією космічного туризму Space Adventures Ltd. щодо запуску чотирьох пасажирів на орбіту Землі за допомогою ракети Falcon 9, а потім їхнього повернення назад за допомогою капсули Dragon (Malik, 2020).

Однак компанія не назвала вартість такої подорожі для туристів на Dragon, але вона приблизно відповідає вартості інших комерційних космічних польотів. Нещодавно компанія погодилася просувати ідею космічного туризму, організувавши для своїх клієнтів подорож навколо орбіти Місяця на своєму космічному кораблі Starship, а потім повернувшись назад на Землю (Wroth, 2019).

Аналогічно, Virgin Galactic, маючи на меті надихнути майбутні покоління та зробити космос доступним для широкої громадськості за допомогою концепції космічного туризму, вже отримала заявки від 8 000 зацікавлених кандидатів, готових витратити 250 000 доларів США на свій суборбітальний політ.

Станом на березень 2020 року компанія отримала 20 з 29 дозволів від FAA на здійснення космічного туризму. Для просування космічного туризму Virgin Galactic побудувала свій термінал, так званий космодром у Нью-Мексико, як функціональний стартовий майданчик для всіх польотів Galactic (Peterson, 2020). Однак досі ні SpaceX, ні Virgin Galactic не змогли зробити комерційний космічний туризм можливим, окрім випробувальних польотів з екіпажем. Навіть якщо ці два гіганти зроблять космічний туризм можливим у найближчі роки,

схоже, що лише кілька людей зможуть відчутти смак невагомості в суборбітальних польотах через високу вартість звичайних космічних подорожей. Оскільки суборбітальний туризм привертає увагу громадськості, все більше і більше галузей звертаються до космічного туризму, щоб зацікавити громадськість.

Наприклад, приватна аерокосмічна компанія Blue Origin, співзасновником якої є Джефф Безос, наразі розробляє космічний корабель New Shepard, який надасть своїм клієнтам можливість вертикального зльоту і посадки в суборбітальний космос. Компанія Space Adventures Ltd. вивела концепцію космічного туризму на новий рівень, пропонуючи своїм клієнтам подорож навколо орбіти Місяця на звичайному космічному кораблі «Союз» за 1000 000 доларів США (Than, 2005).

З вищенаведеного розділу зрозуміло, що зробити космос доступним для всіх, використовуючи дорогі звичайні ракети, є нездійсненним завданням навіть для таких корпорацій, як SpaceX, Virgin Galactic і Blue Origin. Щоб зробити космічні подорожі доступними для ширшої аудиторії, а не лише для мільярдерів, ці кооперативи повинні запропонувати нові революційні ідеї, які могли б знизити вартість космічних подорожей в економіці для більшої кількості людей.

Поточні ініціативи та досягнення для того, щоб зробити космічний туризм можливим.

Зараз існують різні проекти космічних подорожей. Три приватні компанії Virgin Galactic, Blue Origin і Orion Span Hotel планують запропонувати подорожі навколо навколосемної орбіти. Урядова організація NASA хоче відібрати астронавтів для заснування колонії на Червоній планеті, а SpaceX - для організації туристичних подорожей на Марс (Neagu, 2018). Виходячи з наведеного вище рисунку, дослідники ринку розробили прогноз для ринку космічного туризму, згідно з яким прогнозований дохід ринку космічного туризму станом на 2018 рік становив близько \$435,1 млн і, як очікується, збільшиться до близько \$1 566,5 млн до 2028 року, тобто збільшиться більш ніж на \$1 000 млн лише за 10 років.

Virgin Galactic Virgin Galactic - це комерційна космічна лінія, метою якої є надання нового погляду на нашу планету, натхнення майбутніх поколінь, дослідження нашого всесвіту та створення кращого майбутнього для нашої спільноти та планети (Virgin Galactic, 2020). Ініціатива, заснована британським підприємцем Річардом Бренсоном, отримала близько 8000 замовлень на бронювання онлайн і заявила, що попит зростає. Компанія також заявила, що отримала понад 600 запитів на бронювання від клієнтів Future Astronaut у 60 країнах (Thorbecke, 2020). Заплановані етапи польоту включають відділення шатла від материнського корабля після досягнення певної висоти і використання ракети для виведення материнського корабля на суборбітальну орбіту (Davidian, 2020).

Blue Origin Blue Origin, організація, заснована генеральним директором Amazon Джеффом Безосом, готується здійснити свій перший тестовий політ, запустивши ракету з тестової зони в Західному Техасі в межі земної атмосфери. Blue Origin хоче відправляти своїх клієнтів у короткі розважальні тури в космос. Однак компанія ще не почала продавати квитки. Вона також не оголосила вартість квитків (Wattles, 2020).

Готель Orion Span Космічні туристи на підборах матимуть нове орбітальне місце призначення через чотири роки, якщо плани однієї компанії втіляться в життя. Про це заявив засновник і генеральний директор Orion Span Френк Бургер: «Ми відкриваємо перший доступний розкішний космічний готель». Вартість проживання на станції «Аврора» протягом 12 днів коштуватиме щонайменше 9,5 мільярдів доларів (Wall, 2018). Станція «Аврора», призначена для космічного туризму, матиме просторий інтер'єр для легкої мобільності, великі оглядові вікна, персональні спальні капсули, вишукані страви та безліч зон для активності (Orion Span, 2019).

NASA було засновано 1 жовтня 1958 року як частину уряду США, і відтоді воно здійснює нагляд за наукою і технологіями, пов'язаними з космосом та авіацією в США (NASA, 2018). NASA також оголосило, що планує зробити космічну станцію доступною для космічного туризму. Очікується, що 30-денний

тур буде проводитися двічі на рік. Очікується, що вартість туру становитиме 39 мільйонів фунтів стерлінгів, а вартість проживання за ніч - 27 000 фунтів стерлінгів за ніч (Harley, 2019). Серед планів з освоєння Місяця, NASA продовжує дослідження та випробування на низькій орбіті. Крім того, організація співпрацюватиме з приватним сектором для підготовки астронавтів і зміцнення космічної економіки (NASA, 2019). Після успішного запуску польоту на Марс і безпечного повернення астронавтів додому, NASA очікує побачити більше інновацій у своїх дослідженнях до 2021 року. У 2024 році НАСА планує відправити першу жінку і наступного чоловіка на Місяць, а також побачити деякі стійкі дослідження в рамках програми «Артеміда» - програми, яка готується до дослідження Марса (NASA, 2020).

SpaceX - організація зі світовим визнанням, яка стала віхою в космічній галузі як єдине приватне підприємство, що повернуло космічний човник з орбіти Землі у 2010 році. Зараз SpaceX працює над ракетними технологіями. У 2018 році вона успішно запустила ракету-носій Falcon Heavy. Наразі вона працює над найпотужнішими засобами запуску нового покоління, які коли-небудь доставлять людину на Марс (Yazici and Darici, 2019). Її система Starship являє собою багаторазовий транспорт для позаземних місій (SpaceX, 2020). Комерційні супутникові компанії були задоволені ініціативою SpaceX зі створення багаторазових ракет, оскільки це дозволить знизити витрати. Така бізнес-модель SpaceX змусила уряди і комерційних операторів запусків змінити свою традиційну думку (Reddy, 2018).

Ілон Маск оголосив, що збирається відправити трьох туристів у космос для 10-денної подорожі на космічну станцію, а квиток в один бік коштуватиме 55 мільйонів доларів. На відміну від інших транспортних засобів для туристичних перевезень, проектування та виробництва, Crew Dragon стане першим офіційним літальним апаратом для людей, який буде розглянутий, безпечний, класифікований та офіційно затверджений відповідно до критеріїв NASA. SpaceX також співпрацює з компанією Space Adventures, щоб відправляти до чотирьох приватних осіб. У 2018 році перший цивільний пасажир - мільярдер з

Японії, заздалегідь оплатив свою подорож на Місяць всередині туристичного корабля, орендованого на час польоту, і SpaceX планує розпочати цю подорож у 2023 році (King, 2020).

Космічні гіганти, такі як SpaceX, Virgin Galactic, Blue Origin, Orion Span та багато інших, виступають з новими ініціативами, щоб розпочати новий розділ у сфері космічної діяльності, представивши концепцію космічного туризму широкому загалу. Однак, з наявними пропозиціями, запропонованими цими корпораціями, здається, що лише невелика кількість людей зможе приєднатися до елітної компанії Денніса Тіто та небагатьох інших. Щоб зробити космічні подорожі доступними для різних спільнот, ці корпорації повинні впроваджувати нові інноваційні ідеї та інвестувати в них.

У цій статті було проведено огляд визначення цілей космічного туризму, історії польотів людини в космос, а також ініціатив, які розробляються різними корпораціями для того, щоб зробити комерційні космічні подорожі можливими. У цій статті визначення космічного туризму також розширено до трьох підкатегорій, а саме: суборбітальний космічний туризм, орбітальний космічний туризм і туризм за межами земної орбіти, в яких такі корпорації, як SpaceX і Space Adventures Ltd, розширюють свої можливості, щоб планувати комерційні польоти навколо місячної орбіти, але за значні кошти.

На початку 70-х років, після того, як вперше з'явилася концепція сучасного космічного туризму, значного розвитку зазнав лише сектор космічного туризму. Однак, космічний туризм все ще перебуває на стадії зародження, де потрібно зробити набагато більше для його розвитку. З використанням звичайних хімічних ракет було помічено, що космічні подорожі можуть бути запропоновані лише небагатьом людям через їхню розкішну вартість. Щоб усунути такі проблеми, корпорації повинні почати працювати над альтернативним варіантом, який міг би не тільки зробити космічні подорожі надійними, але й дешевшими. Будівництво та застосування космічних ліфтів для космічного туризму може стати життєздатною заміною.

2.4. Дослідження статистики споживачів екстремального туризму в світі

Багато було сказано про вплив Інтернету та нових медіатехнологій на відкриття світу та залучення туристів з усього світу. У той же час, оскільки туризм стає доступнішим для людей, все більше туристів уже починають сприймати те, що колись було захоплюючим, унікальним і екстремальним досвідом, буденністю. Для багатьох людей, які мотивовані, принаймні частково, обіцянками нових вражень і пристрастей, того, що ми б назвали сьогоднішньою стандартною туристичною пропозицією, недостатньо. У відповідь індустрія туризму стає більш рішучою, щоб запропонувати щось нове.

Це створює основу для все більш екстремальних форм туристичного досвіду. У поєднанні зі стрімким технологічним прогресом, який трансформує подорожі та туризм, те, що колись було надзвичайно небезпечним і захоплюючим, переходить у сферу звичайного та нормального. Масовий туризм став своєрідним регулюванням основного туризму та домашнього туризму, все більше з'являються спроби дізнатися про альтернативні форми туризму, а екстремальні форми туризму стикаються зі швидкими змінами соціального, економічного та технологічного середовища. Це відповідає Зрозуміло, що світ дещо «звужується», що також відображає той факт, що крайнощі вже не так далекі від людей, як раніше.

Тенденція до екстремального туризму полягає у збільшенні як кількості туристів, які беруть участь у сучасних формах екстремального досвіду, так і типів екстремального досвіду, які вже створюються завдяки передовим технологіям на туристичному ринку та індустрії. Коли це відбувається, створюються ще більш надзвичайні враження, які підштовхують існуючі форми туризму до нових крайнощів. Екстремальний туризм та екстремальна поведінка туристів зростає, і можна спостерігати динамічний розвиток їх діяльності з часом. Значне зростання таких технологій, як GPS (система глобального позиціонування), соціальні медіа та фотографія, стимулювало глобальний інтерес до пригодницьких подорожей. Зростання рівня наявного доходу в усьому світі та зростаючий інтерес

споживачів до персоналізованих та інноваційних (тобто значущих і перспективних) досвідів стимулюють попит.

В результаті більше людей можуть відпочити і більше людей обирають авантюрні види діяльності. Однак зміна очікувань споживачів, прогрес у технології, поява нових зв'язків і зміна демографічних показників ринків, які є основними джерелами екстремального туризму, впливають на природу попиту. З боку пропозиції також спостерігається зростання. Це означає створення підприємств для задоволення або створення попиту. Перешкоди для входу в екстремальний туризм є низькими, особливо на ринках, що розвиваються, а відомі туристичні компанії в розвинених країнах, як правило, включають екстремальні продукти у свій портфель продуктів. У 2012 році світові доходи від туризму перевищили 1 мільярд доларів. Не дивно, що дохід від екстремального туризму, як одного з найбільш швидкозростаючих сегментів, також зростає. У 2010 році перше глобальне дослідження ринку екстремального туризму було проведено ТАЕТ, Університетом Джорджа Вашингтона та компанією «Xola Consulting» [4].

Дослідження показало, що загальна вартість екстремального туризму становить 89 мільярдів доларів. Це дослідження, повторене в 2013 році, показало, що 42% мандрівників брали участь у екстремальних подорожах, а цей сектор оцінювався в 263 мільярди доларів, тобто зростання на 195% за два роки. Це вражаюче зростання пояснюється такими факторами:

Збільшення кількості міжнародних відправлень.

Збільшення кількості мандрівників, які вирушають у пригодницькі подорожі.

Збільшення середньої вартості. 69% від загальної кількості міжнародних відправлень надходять з Європи, Північної та Південної Америки. Те ж саме стосується і екстремального туризму. З 2009 по 2010 рік населення Південної Америки, яке активно займається екстремальним туризмом, зросло з 1,4% до 8%. Водночас серед любителів «м'якого екстриму» спостерігався ріст на 5% [4]. Фактично, Всесвітня туристична організація «Основні моменти туризму за 2014

рік» зазначає, що «у міру зростання наявного доходу багато країн, що розвиваються, особливо ринки Азії, Центральної та Східної Європи, Близького Сходу та Африки, нещодавно продемонстрували швидке зростання [4].

Крім того, у звіті зазначається, що китайські туристи є найприбутковішою туристичною групою. Розвинені економіки отримують вигоду від плідної взаємодії з китайськими мандрівниками у сфері в'їзного туризму. Тим часом такі країни, як Велика Британія, ймовірно, побачать здоровий рівень внутрішнього туризму, оскільки купівельна спроможність місцевої валюти знизиться. Очікується, що значне збільшення кількості туристів з Китаю та Латинської Америки змінить демографію туристів у найближчі роки. У сфері екстремального туризму ця тенденція спрямована на дезінтермедіацію. Це означає усунення туроператорів і турагентів, які традиційно пов'язували споживачів на вихідних ринках з постачальниками та мандрівниками. Багато обробників.

На ринку призначення. Мандрівники частіше звертаються безпосередньо до постачальників, оскільки вони мають доступ до інформації та перевірених відгуків споживачів в Інтернеті. AdventurePulse Research Profiles, дослідження ринку пригодницьких подорожей у США, показує, що 71% екстремальних туристів у США влаштовують екстремальні подорожі виключно самостійно [4].

Організація прогнозує, що зростання надходжень від міжнародного туризму в країнах, що розвиваються, буде вдвічі більше, ніж у розвинених країнах. Розвинені країни вважають, що прибутки від країн, що розвиваються, сприятимуть їхньому зростанню, але знання про різноманітність екстремального туризму, пропонованого в цих напрямках, наразі обмежені, і існує потреба інвестувати у створення ринків.

Однак приватний сектор неохоче зосереджується на цих регіонах, що може призвести до довгострокових проблем у підтримці бізнесу в країнах, що розвиваються. Тому напрямки повинні адаптувати свій підхід відповідно до переваг своїх ключових цільових ринків. Розвиток Інтернету та Інтернет-порталів докорінно змінив ландшафт масового туризму. Однак вплив на сектор

екстремального туризму більше стосується попиту, ніж пропозиції. Тепер споживачі мають доступ до широкого спектру інформації та інструментів, включаючи величезну кількість відгуків споживачів, що постійно зростає. Наприклад, TripAdvisor, веб-сайт оглядів подорожей із найпопулярнішим у світі додатком подорожей для смартфонів, досяг рубежу в 150 мільйонів відгуків у лютому 2014 року, досягнувши 2 мільярдів щорічних оглядів у всьому світі [7].

Завдяки Інтернету туристи тепер можуть завантажувати зображення місць призначення, прогнози погоди, огляди, карти та путівники, що дозволяє їм з упевненістю подорожувати про пункт призначення, перш ніж вирушити. Інтернет також вплинув на мережу пропозицій екстремального туризму. Інтернет усунув лінійну природу мережі, дозволивши туристам отримувати доступ до кожної частини мережі онлайн. Так само будь-яка частина мережі може продавати послуги безпосередньо споживачам. Існує також тенденція до безмежності, яка посилюється поширенням систем онлайн-бронювання. Ці системи забезпечують чітке порівняння цін, огляди експертів і навіть 360-градусні відеотури, надаючи мандрівникам доступ до великої кількості інформації перед бронюванням.

Споживачі можуть легко забронювати туристичні пакети онлайн, і багато користувачів це роблять. Однак все ще існує сильна тенденція до офлайн-бронювань, що створює потребу для компаній підтримувати як онлайн, так і офлайн канали та транзакції. Щодня з'являється нове програмне забезпечення, яке має на меті заповнити цю прогалину, пропонуючи спеціалізовані та автоматизовані маршрути до великої кількості місць призначення, але таке програмне забезпечення ще не завоювало значної частки ринку. Так. Технології можуть допомогти компаніям, що займаються екстремальними подорожами, оптимізувати свою діяльність, розширити маркетинговий охоплення та покращити свої продукти. Це дозволяє як напрямкам, так і підприємствам краще зрозуміти своїх конкурентів і клієнтів. Найважливіше те, що технології полегшують компаніям зв'язок із клієнтами. Успіх в екстремальному туризмі вимагає нових навичок. Інтернет-маркетинг має важливе значення для

підвищення обізнаності про будь-який продукт, і організації повинні адаптуватися, щоб забезпечити наявність відповідного програмного забезпечення та платформи для взаємодії з цільовим ринком.

За даними TripAdvisor, Інтернет є другим за важливістю джерелом натхнення для туристів (після усних рекомендацій від родини та друзів) і найкращим ресурсом для планування подорожей. На сайті новий магазин. Вам потрібно миттєво захопити увагу ваших віртуальних користувачів і запропонувати неперевершений онлайн-досвід своїм конкурентам одним клацанням миші. Пошукова оптимізація також стала важливою, оскільки 58% мандрівників починають процес планування з простого пошуку в Інтернеті [7].

Валютою Інтернету є розмова, і споживачі повинні бути мотивовані та зацікавлені у відвідуванні різних напрямків. Сьогодні хороший маркетинг спирається на ефективне оповідання. Особливо сприятливі для таких історій соціальні мережі. В економіці досвіду клієнти шукають переконливі історії та вказівки, які додадуть привабливості їхнім цінностям і підтримають зростаючі глобальні цінності, такі як стійкість, просування та підтримка місцевого населення. Про бізнес, продукти та відповідальний бізнес. Соціальні платформи, такі як Facebook і Twitter, також забезпечують обслуговування клієнтів у реальному часі, автентичні розмови з клієнтами та між ними, а також способи для мандрівників ділитися своїм досвідом до, під час і після поїздки. Поширення мобільних телефонів і планшетів також впливає на те, як напрямки та компанії продають свою продукцію. 42% туристів використовують мобільні пристрої для пошуку інформації під час відпочинку [4].

Ваш веб-сайт має бути швидким, зручним для мобільних пристроїв і оптимізованим для навігації на маленьких екранах. Туристи також починають бронювати подорожі через свої мобільні телефони, причому кожна четверта людина в Сполучених Штатах здійснює бронювання через мобільний пристрій [7].

Крім того, дослідження TAET, Університету Джорджа Вашингтона та Hola Consulting у 2010 році показало, що вартість екстремального туризму в

усьому світі становить 89 мільярдів доларів. Дослідження, повторене в 2013 році, показало, що 42% мандрівників вирушили в пригодницькі подорожі, що на 195% більше за два роки, і попит зростає, оскільки це призводило до підвищення доходів. Загальна вартість цього сектора склала 263 мільярди доларів. Зростає як попит, так і пропозиція. Згідно зі Всесвітньою доповіддю Всесвітньої туристичної організації про пригодницький туризм, опублікованою Комісією з туризму в 2011 році, 79% екстремального туризму в секторі відвідування процвітає, і це включає в себе бренди пригодницького сектора. Прикладом Наприклад, Нова Зеландія рекламувала свою культуру та дику природу під гаслом «100% чиста Нова Зеландія».

Іншим прикладом є Норвегія, яка зосередилася на своїх величезних фіордах і льодовиках і використовувала гасло «Зміцнені природою». Зростаюча кількість членів асоціацій екстремального туризму в приватному секторі зумовлена бажанням відкривати нові можливості з точки зору екстремального туризму, ризикувати, щоб розширити свою продукцію та розвивати корисні екстремальні та пригодницькі види діяльності. Це тому, що це було визнано підприємців у туристичному бізнесі, який вона забезпечує.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В СВІТІ І В УКРАЇНІ

3.1 Сучасний стан екстремального туризму в світі

У сучасних умовах природні умови мають широкий спектр впливу на життя людини. Від найсприятливіших (комфортних) середовищ до абсолютно непридатних і неприємних середовищ, у яких неможливе життя і господарська діяльність людини. Природні умови останнього типу часто називають екстремальними [2, С. 190–191]. Наявність таких природних умов в країні дозволяє розвивати різноманітний і екстремальний туризм. На сьогоднішній день не існує чіткого і єдиного визначення екстремального туризму.

Гусейнов Р. Ю. стверджує, що екстремальний туризм часто асоціюється із самим страхом смерті, болю, каліцтва. Іноді він навіть «грає» людськими слабкостями та страхами. Також, беручи участь у подібних заходах, туристи завжди повинні максимально використовувати ресурси свого організму. У кожного способу, який пропонує екстремальний туризм, є схожість: ризики для туристів. Серед можливих причин – психофізіологічний стрес, декомпресійна хвороба та ризик утоплення. Висотна хвороба, ризик падіння зі скель і замерзання. Ризик втрати керування та падіння літака. Небезпека перекидання човна та падіння в холодну воду гірської річки. Можливість втратити свободу через перебування в забороненій зоні. Травми, переломи, забої, хвороби тощо, викликані екологічними умовами проживання туристів [4, с.5].

Аналіз визначення показує, що «екстремальний туризм» – це вид пригодницького туризму, який характеризується відвідуванням природних або рукотворних об'єктів, пов'язаних з певним ризиком для туриста, під час якого забезпечується фізичний та психологічний захист. Можна дійти висновку. Відбувається мобілізація людини, в результаті чого вона отримує позитивний адреналін, емоції та незабутні враження [5, с. 4]. Незважаючи на відсутність узгодженого визначення пригодницького туризму, Торговельна асоціація пригодницького туризму (АТТА) визначає цей вид туризму як подорож, яка

включає принаймні два з наступних трьох компонентів: фізичну активність, природне середовище та культурний досвід [6].

Розширення пригодницького туризму, в тому числі екстремального туризму як одного з його видів, створює великі можливості для розвитку туристичної діяльності, особливо у віддалених районах. Там пригодницькі подорожі стимулюють місцеву економіку та створюють дохід і робочі місця для жителів. Цей вид туризму відкриває найкрасивіші місця світу та дарує дивовижні враження, але він завжди пов'язаний з небезпекою та вимагає хорошої фізичної та психологічної підготовки. Різноманітність видів екстремального туризму сьогодні вражає. Щоб залучити туристів і любителів гострих відчуттів, туристичні компанії в кожній країні придумують щось особливе, цікаве і захоплююче. Сучасні вибагливі туристи вимагають нестандартного підходу до відпочинку. Його тягне до змагання з природою, пригод і занять, які дають йому відчуття «адреналіну».

Це означає підкорювати гірські річки, відвідувати небезпечні печери, мандрувати пустелями, долати шалені хвилі морів і океанів, підкорювати небо на повітряних кулях, відвідувати холодні регіони тощо. Екстремальний туризм може надати можливості для такої діяльності. Для багатьох із цих людей, які принаймні частково мотивовані очікуванням гострих відчуттів і захвату, те, що зараз називається стандартною туристичною пропозицією, вже недостатньо. У відповідь на це приходить подальша рішучість індустрії туризму пропонувати щось нове. Це закладає основу для пошуку та пропозиції екстремальних форм туристичного досвіду. Туризм став доступнішим для більшої кількості людей у поєднанні зі швидким технологічним прогресом, який трансформує подорожі та туризм, і те, що колись було дуже ризикованою та захоплюючою подорожжю, стало звичним, нормальним і часто рутинним. Ми рухаємося в цю сферу. Наприклад, дайвінг, який зараз є одним із найпопулярніших видів відпочинку на природі у світі, був дуже екстремальним видом туризму в 1960-1970-х роках.

Сьогодні дайвінг-туризм продовжує розширювати межі підводного відпочинку шляхом ризикованого глибоководного занурення, занурення в печери

та підводного плавання, наприклад, занурення з акулами біля узбережжя Південної Африки. Туризм у природному та екзотичному середовищі часто стає небезпечнішим не лише через фізичну віддаленість, але й через порушення зв'язку. Такі відомі туристичні напрямки, як Гімалаї та Антарктида, стають дедалі популярнішими, а любителі гострих відчуттів шукають небезпеки та адреналіну, які приходять під час виконання, здавалося б, неможливих місій у цьому чужому та ворожому середовищі. Зачаровані славою. без підтримки існуючої інфраструктури.

Деякі з найпопулярніших видів екстремального туризму включають печерний туризм, подорожі на мотоциклі, велосипеді, рафтинг, каякінг, альпінізм, скелелазіння та політ на повітряній кулі. Найголовніше в екстремальному туризмі – це наявність природних умов для обраного виду відпочинку та досвідченого організатора. Адаптація до несприятливих, а часом і екстремальних природних умов є найважливішим елементом здатності людини в процесі адаптації. Ця форма адаптації є основним фактором, який стимулює і активізує роботу механізмів біологічної та абіотичної адаптації. Сучасний стан природного середовища такий, що люди майже скрізь, чи то в горах, чи на рівнинах, у сільськогосподарських чи промислових районах чи деінде, потребують пристосування до природного середовища [2, С. 11].

У туристичному середовищі особливо доцільно розглядати типи можливих екстремальних умов окремо, щоб покращити процес адаптації людини. Ступінь вираженості симптомів визначається впливом на людину. Екстремальний туризм і екстремальні кліматичні, геохімічні, біологічні, геоморфологічні, гідрологічні, ландшафтні та соціокультурні умови, які необхідно враховувати в деяких регіонах і країнах, де існують ці умови.

Для виділення регіонів з екстремальними для людини кліматичними умовами велике значення мають дослідження, що враховують питання просторового розподілу комплексних показників кліматичних впливів, які відображаються на картах біокліматичної оцінки регіону. Такі дослідження часто спрямовані на невеликі території. Ландшафтні умови та їх межі разом утворюють

раніше охарактеризовані умови геокомпонентів. Іншими словами, у процесі формування та розвитку екстремального туризму необхідно враховувати не лише туризм у ландшафті, а й ландшафт у розвитку екстремального туризму [2, с.11].

Соціокультурні умови мають унікальний вплив на людей. Екстремальні форми культурного туризму можуть не вимагати таких самих фізичних вимог, але вони вимагають психологічного ставлення та психологічного профілю, який забезпечує певний ступінь мотивації та щеплення від надмірного культурного шоку. Мотиви масових туристів, які шукають розваг і відпочинку, часто дуже приземлені в порівнянні з мотивами екстремальних туристів. Оскільки масовий туризм стає кодом для першого або повсякденного туризму, а пошук альтернативних форм туризму зростає, екстремальні форми туризму стали відповіддю на швидку зміну соціального, економічного та технологічного середовища. Таким чином, тенденція екстремального туризму полягає у збільшенні кількості туристів, які беруть участь у сучасних формах екстремальних вражень та досвіду, а також у збільшенні кількості зон екстремальних умов, які пропонують національні та світові туристичні ринки.

Країни на всіх етапах розвитку туризму все більше віддають перевагу екстремальному туризму як зростаючому ринку, оскільки вони визнають його економічну цінність. Розвиток екстремального туризму в різних країнах світу залежить від наявності та знання умов, сформованих екстремальними кліматичними, геохімічними, геолого-геоморфологічними, біологічними, ландшафтними та соціокультурними умовами, а також їх впливом на здоров'я та активність мандрівника. Екстремальна ситуація. Іншими словами, схильність до ризиків була і залишається привабливим мотивом для людей, які обирають подорож, а також є стимулом для розвитку комплексної індустрії туризму, яка виступає бар'єром проти цих ризиків.

Безумовно, екстремальний туризм є перспективним напрямком, який набуває все більшої популярності серед туристів, особливо молоді, яка прагне «адреналіну», незабутніх вражень, ризику та вважає за краще «розсунути» встановлені межі людських можливостей. Попередня фізична підготовка і

активність є дуже важливими елементами, які дозволяють займатися саме цим видом туризму. Для кращого розуміння та управління туризмом це допоможе світовому екстремальному туризму чітко уявити параметри та умови його розвитку, пам'ятаючи, що сьогоdnішній екстремальний туризм, ймовірно, завтра стане нормою.

3.2 Досвід розвитку екстремального туризму в Україні

Упродовж останніх років екстремальні тури приваблюють усе більше туристів, оскільки задовольняють їхні потреби у гострих відчуттях і враженнях. Стрімкому розвитку даного виду туризму сприяють, перш за все, соціально-психологічні потреби туристів, серед яких: жага до нового, бажання відчутти адреналін, прагнення до самоствердження, перемоги тощо.

Як відомо, термін «екстрим» почав використовуватися відносно недавно, приблизно 30–40 років тому. Проте масовий інтерес до небезпечних видів розваг зародився набагато раніше. Так, людству тисячоліттями доводилося виживати в екстремальних умовах, тікаючи від диких звірів і борючись із природними стихіями. Глобалізація та цифровізація сприяли тому, що потреба боротися за виживання зникла. Життя в буквальному сенсі стало занадто комфортним і нудним, і людям довелося вигадувати собі заняття для отримання вражень, що будоражать і охолоджують кров, адже потреба в адреналінових сплесках закладена в нас на генетичному рівні. Поява екстремальних видів спорту та екстремального туризму пов'язують саме з розвитком загальносвітового прогресу.

Сьогодні такі розваги, як стрибки з парашутом, сплави річкою, серфінг, дайвінг, альпінізм та інші активності, що передбачають подолання власних страхів, мають шанувальників по всьому світу і доступні практично всім без винятку. Багато пригодницьких турів розраховані на відпочинок із дітьми, а екстремальні маршрути іноді навіть є невід'ємною їхньою частиною.

Екстремальний туризм зародився у країнах Заходу в 1970-х рр., у зв'язку з автомобілізацією молоді, модою на спортивні та фізичні орієнтири та хорошим

станом доріг. Дедалі частіше молодіжні групи в США, не звертаючись до туроператорів, почали здійснювати подорожі на своїх автомобілях у пошуках пригод [4]. Великим мотивуючим чинником до розвитку таких пригод був кінематограф, подвиги культових героїв якого хотілося повторювати. На цій хвилі з'являлися туристичні клуби, які пропонували організовувати таку ризиковану діяльність, надавати досвідчених інструкторів, перевірений інвентар та забезпечувати страховку. Так, у асортименті туристичних компаній з'явилися екстремальні тури.

У Європі екстремальний туризм почав розвиватися швидкими темпами і ставати більш масовим наприкінці 1980-х - на початку 1990-х рр., в Україні - з середини 1990-х рр. Попри те, що багато українців продовжують надавати перевагу екстремальному відпочинку закордоном, в Україні для екстремального туризму є всі необхідні ресурси (річки, гори, печери, скелі та цілі міста), Так, найбільш привабливими регіонами в цьому плані є Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Херсонська області. У Закарпатській області, приміром, є досить багато місць, де щорічно проводять організований екстремальний відпочинок та екстремальні змагання. До таких місць належать м. Мукачеве, місцевість санаторіїв «Карпати» та «Синяк», м. Ужгород, місцевість Невицького замку, околиці річки Боржави, гори Стой та гори Говерли [8].

Фактори, що впливають на розвиток екстремального туризму в Україні, представлені в табл. 1.3.

Таблиця 1.3 – Фактори розвитку екстремального туризму в Україні [25]

Позитивні фактори	Негативні фактори
Хороший туристичний потенціал України	Недостатній рівень інформаційного супроводу процесу організації та розвитку екстремального туризму
Доступність місцевостей для занять екстремальними видами туризму (гори, водні об'єкти, скелі)	Політичне становище (війна, окупація територій)
Різноманітний ландшафт у різних областях країни	Зростаюча конкуренція
Зв'язок між туристами та місцевим населенням	Зависокі ціни
Задовільні інновації та інформаційний простір	Низький рівень якості надаваних послуг
	Незадовільна якість дорожнього покриття

	Дороге проживання в готелях при невідповідній якості послуг
--	---

Як бачимо з таблиці, на екстремальний туризм в Україні впливає низка факторів, які здійснюють на нього суперечливий вплив. Зупинимося на кожному з них.

Доступність обраного місця призначення, на наш погляд, є ключовим фактором привабливості дестинації. Під доступністю розуміється відразу кілька параметрів: можливості дістатися місця, цінова політика, широка категорія зручностей, включаючи наявність житла, можливості розміщення та харчування [36].

Важливим фактором залучення туристів до певного місця є саме природна форма та ландшафт місця. Найчастіше люди їдуть у конкретний регіон виключно з однією метою – побачити його природну красу. Україна, як відомо, володіє дуже гарною природою та різноманітними ландшафтами.

Місцева спільнота може вкрай ефективно доповнювати природні та готельні ресурси в місці призначення і тоді можна посилатися на взаємодію з місцевими жителями як на один із ключових параметрів [36]. Останнім часом дедалі більшу увагу привертає увага місцевого співтовариства до емоційних, когнітивних та поведінкових реакцій туристів. Наприклад, люди, які близько знайомляться з місцевою спільнотою та культурою, частіше повідомляють про більш високі рівні задоволення [36].

Важливу групу факторів формують інновації та інформаційний простір. У реаліях сучасного світу інновації поступово стають критично важливим фактором для успішності дестинації в конкурентній боротьбі з іншими дестинаціями [37]. Під інноваціями розуміється використання сучасних технологій, нестандартних рішень, креативного підходу тощо. і т.п. Інновації в туризмі можна визначити як напрямки діяльності, в яких є певна новизна (наприклад, online бронювання турів, віртуальні тури і т.д.) [8].

У межах організації та формування ефективної роботи у сфері екстремального туризму велика роль належить політико-правовому чиннику,

адже політичний режим та стабільність у країні суттєво впливають на динаміку в'їзних та виїзних потоків. На сьогоднішній день цей чинник є негативним через агресію РФ та окупацію нею великої частини України.

Не можна виключати зі списку факторів такий параметр, як конкуренція, що зростає серед екстремальних дестинацій, і як наслідок – зростаюче значення співпраці не тільки серед турфірм, а й серед дестинацій [38].

Основним фактором, що негативно впливає на розвиток екстремального туризму в Україні, поряд із завищеними цінами, є низький рівень якості послуг [31]. Ця проблема включає недостатній рівень безпеки, відсутність гідної інфраструктури, недостатню розвиненість і рівень підготовки кадрів, інформаційну асиметрію. Через специфіку екстремального туризму, зазначена проблема має серйозні негативні наслідки, пов'язані як з економічними чинниками, так і з ризиком для здоров'я та життя людей [30].

Існує кілька факторів, якими зумовлюється складність подолання зазначеної вище проблеми. По-перше, особливістю послуг екстремального туризму є те, що споживач туру сам є суб'єктом надання послуги, і кінцева її якість залежатиме від його майстерності та рівня підготовки. Так, більше вражень буде у туриста, який пройшов складний маршрут, але не всі підготовлені до високого рівня складності.

По-друге, екстремальний туризм завжди пов'язаний із певним рівнем ризику. Дуже часто ризик сам по собі є причиною попиту на ті чи інші послуги екстремального туризму, але він є й стримуючим фактором для людей, не схильних до ризику, але бажаючих отримати нові враження.

Таким чином, Україна володіє потужним потенціалом, необхідним для розвитку екстремального туризму. Водночас, останній у нашій державі розвинений недостатньо. Зважаючи на зростаючу вибагливість українських туристів, туристичним підприємствам слід звернути увагу на даний вид туризму, з огляду на його спроможність зробити вагомий внесок у розвиток туристичної діяльності як України загалом, так і окремих туристичних підприємств зокрема.

Щоб оцінити ресурсний потенціал України для розвитку екстремального туризму, потрібно розглянути такі компоненти, як географічне положення країни, клімат, туристичні ресурси тощо.

Україна розташована у Центральній-Східній Європі (Додаток А), на півночі межує з Білоруссю, на сході – з РФ, на заході – з Угорщиною, Словаччиною та Польщею, на південному заході – з Молдовою та Румунією. На півдні Україна омивається водами Азовського та Чорного морів [20]. Як упродовж тривалого часу вважалося, вигідне геополітичне розташування України, сьогодні демонструє усю свою складність та фаталізм.

Особливий інтерес, з огляду на тематику кваліфікаційної роботи, становить природно-ресурсний потенціал України (рис. 2.1).

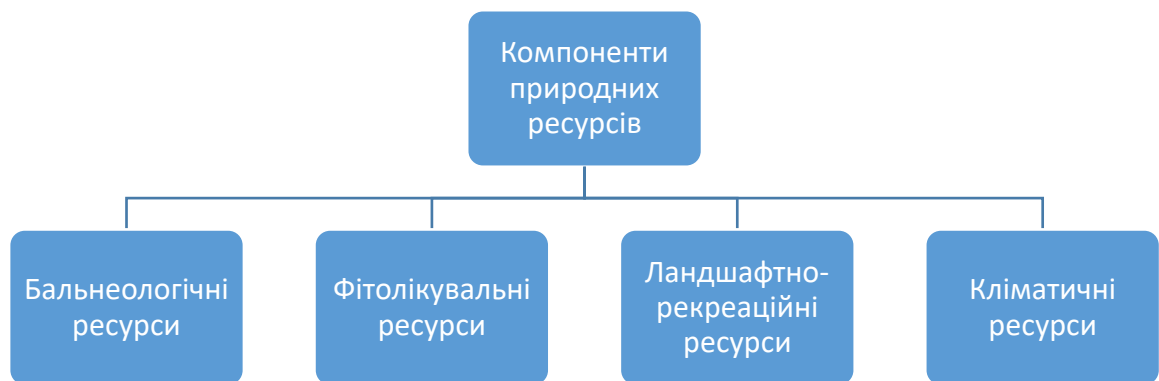

Рисунок 2.1 – Компоненти природно-ресурсного потенціалу [14]

Досить велика кількість людей віддає перевагу активному відпочинку, характерною особливістю якого є подолання труднощів і небезпек, які підстерігають туриста. І це стосується не тільки професійних туристів, для яких ризиком є стиль і спосіб життя, а й звичайних людей. Туристам хочеться зарядити емоціями, новими враженнями та відчуттями, спробувати себе в чомусь справді невідомому й незвіданому [10, с. 39]. Саме тому сьогодні на туристичному ринку найпопулярнішим видом туризму є екстремальний, який радикально вплинув на туристичну галузь у всьому світі, і Україна не стала винятком.

Туризм є одним із тих секторів світової економіки, що постраждав найбільше у зв'язку з обмеженнями на пересування [4, с. 90]. Що стосується наслідків пандемії COVID-19 у сфері туризму, то Україна перебуває у відносно кращій ситуації, ніж більшість країн світу з розгалуженою туристичною інфраструктурою. Це пов'язано з тим, що частка внутрішнього та виїзного туризму в Україні значно перевищує показники вхідного (іноземного) туристичного потоку [3, с. 23].

Територія України має достатні ресурси для того, щоб посісти високу позицію серед провідних країн на ринку екстремального туризму (далі – ЕТ).

Аналізуючи перспективи розвитку індустрії екстремального туризму в Україні, слід зазначити, що ЕТ пов'язаний практично з усіма галузями економіки. Така позиція ЕТ є вирішальною на світовому ринку, а конкурентоспроможність туристичного продукту є стратегічною метою розвитку ЕТ при забезпеченні розвитку соціально-економічних позицій з дотриманням екологічної рівноваги та історико-культурної частини.

Фактори, які впливають на розвиток ЕТ включають:

- демографічну ситуацію в країні;
- фінансовий та соціальний статус;
- рівень освіти;
- тривалість відпустки;
- професійне працевлаштування [3, с. 29].

Таким чином, одним з основних чинників, який впливає на розвиток внутрішнього екстремального туризму є добробут населення, який перебуває у прямій взаємозалежності із загальним економічним розвитком і тенденцією розвитку ЕТ. За прогнозами науковців, екстремальні види відпочинку стануть основними у вільному часі людей.

З огляду на природно-ресурсним потенціал, Україна має практично необмежені можливості для розвитку екстремального відпочинку. Екстремальні розваги – це нова конкурентна перевага для будь-якого напрямку або маршруту.

Варіантів розвитку таких територій в Україні багато, але сьогодні вони здебільшого перебувають у стані перспективного розвитку.

Вибираючи місце для відпочинку, туристи думають не тільки про певні пам'ятки та зручності, а й про те, чим можна зайнятися у вільний час. Якщо є вибір (особливо для людей молодших вікових груп), враховуються не лише особливості клімату, наявність цікавих пам'яток, але й можливості для активного відпочинку.

Серед найбільш відвідуваних регіонів України – Закарпатська область, географічне розташування якої дозволяє збільшити туристичні потоки з Європи [10, с. 93]. У Закарпатській області є багато місць, де можна проводити організований екстремальний відпочинок та екстремальні змагання. Найбільш розвиненими видами екстремального туризму в цій місцевості є:

– альпінізм (альпінізм) – найбільш відвідуваними для альпінізму та альпінізму є гори Закарпатської області, а саме Воловець, Міжгір'я, Рахів, Рахів, Рахів, Свалява та Мукачево [1, с. 78];

– спелеологія – найбільш сприятливими для розвитку спелеологічного туризму є такі об'єкти Закарпаття: карстові печери біля с. Княгиня (Великоберезнянський р-н); карстова печера з прозорими кальцитовими стінками (біля с. Мала Уголька Тячівського району, неподалік гори Погар); карстова «Перлинова печера» (неподалік с. Мала Уголька на вододілі річок Мала та Велика Угольки), закладена у юрських мармуризованих вапняках. Найбільшою печерою є печера «Дружба» (довжина близько 900 м), розташована на території Тячівського району [1, с. 78];

– гірськолижний туризм – центром гірськолижного (екстремального) туризму є популярний курорт «Драгобрат» на Рахівщині, який є найвищим гірськолижним курортом Українських Карпат на висоті 1300–1700 м над рівнем моря, на відстані 7 км від с. Ясиня на стику хвойних лісів й альпійської зони, на відрогах Свидовецького масиву біля підніжжя г. Стіг та г. Близниці;

– маунтбайкінг – у рейтингу серед туристів лідирує веломаршрут: Свалява – Мукачеве – Берегове –Виноградів – Хуст – Мукачеве. Близько 200 км маршруту можна подолати за чотири дні [2, с. 281].

В Україні, аби отримати гострі відчуття, найчастіше їдуть в Карпати. Популярними, разом з тим, є також інші регіони, зокрема:

- 1) Чорнобильська зона відчуження;
- 2) Одеські катакомби; історичні місця воєнного часу (бункери, укріплення тощо);
- 3) гарячі точки збройних конфліктів або прилеглі території, ін. [1, с. 77].

Дуже популярними є сплави по річках – для цих цілей найчастіше обирають Південний Буг, Дністер, Чорний Черемош (як правило, навесні), Случ, а також більш спокійні Псел, Тетерів, Сейм. Багато водних маршрутів були розроблені ще в радянські часи. Тільки тоді вони були довгими – як правило, похід тривав від семи до десяти днів. Одна з причин – не було проблем на російсько-українському або україно-білоруському кордоні [9, с. 23].

Упродовж останнього часу низка відомих клубів організовували багатоденні сплави на байдарках або катамаранах. Туристів забезпечували необхідним спорядженням, самі ж сплави проходили під керівництвом досвідчених організаторів.

Також в Україні є багато місць, придатних для спелеологічних розваг, катання на гірських велосипедах, байдарках, рафтингу та дельтапланеризму. Очевидно, що екстремальний туризм розвиватиметься поступово, тому завдання держави – зробити його максимально безпечним для учасників та не допустити безконтрольного використання та знищення природних туристичних ресурсів.

Захоплюючим видом екстремального відпочинку є сафарі. Якщо в минулому столітті воно більше означало полювання на африканських диких звірів, то з появою сучасної фототехніки сафарі може стати фото- або відеополюванням, що не шкідливо для об'єктів живої природи. Для розвитку такого виду сафарі у Україні є 17 природних, 4 біосферних заповідники і 12 національних природних парків, у яких дика природа перебуває під охороною

держави. Найвідомішим, до прикладу, є Асканія-Нова – один з найбільших заповідників у Європі, в якому зібрані представники тваринного світу майже всіх континентів [6, с. 70].

Перспективними районами для розвитку екстремального туризму є Українські Карпати і Прикарпаття. Місцями розвитку фотополювання можуть бути: національний природний парк Вижницький, національний природний парк Гуцульщина, а також Карпатський біосферний заповідник. Повітроплавання перспективно розвивати в районі каньйоноподібної долини середньої течії р. Дністер з чудовими краєвидами історичних місць Хотинської та Каменець-Подільської фортець.

Для України розвиток екстремального туризму є особливо важливою складовою, оскільки ця галузь забезпечує сприятливе середовище для розвитку та діяльності малого бізнесу, який може розвиватися без значних бюджетних асигнувань та залучатиме іноземні інвестиції в короткостроковій перспективі.

Однією з ресурсних проблем розвитку екстремального туризму в Україні є рівень побутових послуг у цій сфері. Україна все ще відстає від європейських країн за якістю обладнання та сервісу. Наступною проблемою розвитку екстремального туризму є відсутність інформаційної підтримки, що є суттєвим стримуючим фактором. Істотною проблемою екстремального туризму є значна кількість ризиків, пов'язаних з травматизмом [12, с. 47].

При активному відпочинку, такому як екстремальний, слід враховувати можливі негативні зміни у стані здоров'я людини. Оскільки діяльність людей протікає в постійному чергуванні подій, умов та обставин, частина з них має проблемний характер, загрожує небезпекою неприємних, а іноді й важких наслідків. Їх позначають різними словами, які мало відрізняються за значенням – «важкі», «особливі», «ризиковані», «небезпечні», «критичні», «стресові», «надзвичайні», «екстремальні». Загальним для них виступає останнє поняття [5, с. 13].

Крім того, екстремальні ситуації – ситуації, які ставлять туриста перед великими об'єктивними та психологічними труднощами – змушують нас

наполегливо працювати і якнайкраще використовувати особисті можливості, щоб досягти успіху в безпеці. Екстремальні ситуації негативно впливають на багатьох туристів, значно ускладнюють життя, викликають поломки та аварії. Негативні зміни психічної діяльності, поведінки та вчинків людей виражаються по-різному. Серйозною перешкодою для розвитку екстремального туризму є недостатній рівень матеріального забезпечення населення. Багато потенційних споживачів хотіли б взяти участь у активному відпочинку, але не можуть собі цього дозволити. Іншими важливими факторами, що впливають на розвиток екстремального туризму, є демографічні зміни, матеріальний та соціальний статус населення, рівень освіти, тривалість відпустки, зайнятість та багато інших факторів [7, с. 110].

Отже, на території України достатньо сприятливих умов і ресурсів для розвитку екстремального відпочинку. Але низький рівень розвитку туристичної інфраструктури та соціальних стандартів населення спричиняє до того, що екстремальний туризм в Україні у своєму розвитку суттєво поступається багатьом іншим країнам.

Популярним видом екстремального туризму є дайвінг. За даними Всесвітньої туристичної організації, сьогодні у світі налічується майже 20 млн сертифікованих дайверів. Попри те, що дайвінг є досить дорогим видом туризму, перспективи його розвитку в Україні, на думку фахівців, доволі значні, адже країна має вихід до Чорного моря – одного з найперспективніших дайвінг-центрів у світі. Крім того, на території нашої держави є багато річок і озер, придатних для дайвінгу.

Одним із найбільш відомих видів екстремального відпочинку є водні лижі, які є гідною заміною гірським і біговим зимовим лижам. Цей вид відпочинку постійно прогресує і станом на сьогодні він є настільки видовищним і популярним, що рекомендований до включення в програму Олімпійських Ігор. Водні лижі упродовж останнього часу почали активно практикуватися на Чорноморському узбережжі.

Для українського екстремального туризму актуальним також є рафтинг – екстремальний спуск по гірській річці на каное або спеціальних плотах. Упродовж останніх років рафтинг викликав настільки великий інтерес у любителів екстремального відпочинку, що більшість гірських річок, придатних для цього виду туризму, ними освоєні [14, с. 94]. Так, любителів рафтингу можна побачити на річках Південний Буг (район Мігейських порогів), Десні, Черемош та Дністер. Це пов'язано з великою кількістю туристичних агенцій, які масово з'явилися на цій території за останні 5 років. Вони використовують новітнє обладнання, що разом з активною рекламою викликало масовий наплив туристів і внесло цей вид екстремального туризму в трійку найпопулярніших.

Тиме не менш, основними проблемами залишаються податки на додану вартість, податки на нерухомість, готельні та курортні збори. Тому влада не може створити сприятливі умови для пріоритету туризму. Також у зв'язку з тим, що соціально-економічна ситуація не дозволяє населенню витратити значні кошти на відпочинок та туризм, вигідно розвивати місцеві види ЕТ, які є дешевшими для населення та служать поштовхом для розвитку та інших галузей економіки [15, с. 29].

Перераховані вище проблеми гальмують подальший розвиток ЕТ, їх вирішення позитивно вплине не лише на туризм, а й на соціально-економічну ситуацію.

Говорячи про перспективи, зазначаємо, що на сьогоднішній день ЕТ характеризується зростанням популярності серед населення. Все більше туристів віддають перевагу активному, ризикованому відпочинку.

Основні моменти, що показують перспективи екстремального туризму в Україні, такі:

- максимальна віддача від відпочинку при мінімальних витратах часу;
- популярність ЕТ стає все більш очевидною з огляду на популярні екскурсії Чорнобилем та іншими місцями лиха;
- орієнтація туристів на екзотичний туризм для відкриття навколишнього світу.

Слід зазначити, що при вивченні ЕТ важливою є безпека туриста. Так, Кабінет Міністрів України затвердив Стратегію розвитку туризму до 2026 року [13], в якій зазначено, що забезпечення безпеки туристів сприятиме підвищенню якості туристичних послуг, а саме:

- Допомога туристам, які опинилися у скрутному становищі та отримали травми під час подорожі;
- «Гаряча лінія», на яку туристи можуть звернутися зі своїми скаргами та проханнями або повідомити туриста;
- Моніторинг усіх надзвичайних ситуацій;
- Підвищена відповідальність туристичного бізнесу перед споживачами відповідних послуг.

В Україні розвивається безліч видів екстремального туризму. Найбільш популярними серед яких є гірські види туризму, такі як: гірські лижі, сноуборд, лижі, сноукайтинг, льодолазіння. А також в Україні розвиваються модні зараз види екзотичного туризму, такі як: військовий туризм, тури на місце техногенної аварії в Чорнобилі та інші.

Основними наземними видами спорту є: мотоекстрим, спелеотуризм, велоекстрим, скелелазіння, альпінізм, мультигонка, автоекстрим, пейнтбол, скейтбординг, маунтенбайк, ролики, маунтінбординг, боулдерінг, даунхіл, гірський туризм, картинг. Повітряними: параплан, бейсджампінг, банджі, парашутизм, дельтапланеризм, планеризм, скайдайвінг. У водних видах розвиваються рафтинг, яхтинг, віндсерфінг, вейкбординг, сплав, серфінг, водно-моторний спорт, вітрильний спорт.

Україна має значний потенціал для екстремальних форм відпочинку, але він недостатньо розвинений.

Форми екстремального туризму значною мірою невідомі для внутрішніх туристів, тому у них формується інертне або негативне ставлення. Але світова туристична індустрія постійно розвивається та пропонує нові послуги всім туристам [31].

Центральними регіонами розвитку екстремального туризму в Україні можуть стати Закарпаття, Львів та Івано-Франківськ. цьому контексті може і повинно стати Закарпаття, Львівська та Івано-Франківська обл. Наприклад, кожного року у Закарпатській області проходять змагання х екстремальних видів розваг. Популярними місцями для організації екстремального туризму є Мукачево, Ужгород та околиці р. Боржави [32].

Найпопулярніші форми екстремального туризму в Україні зображені на Рис. 3.1.

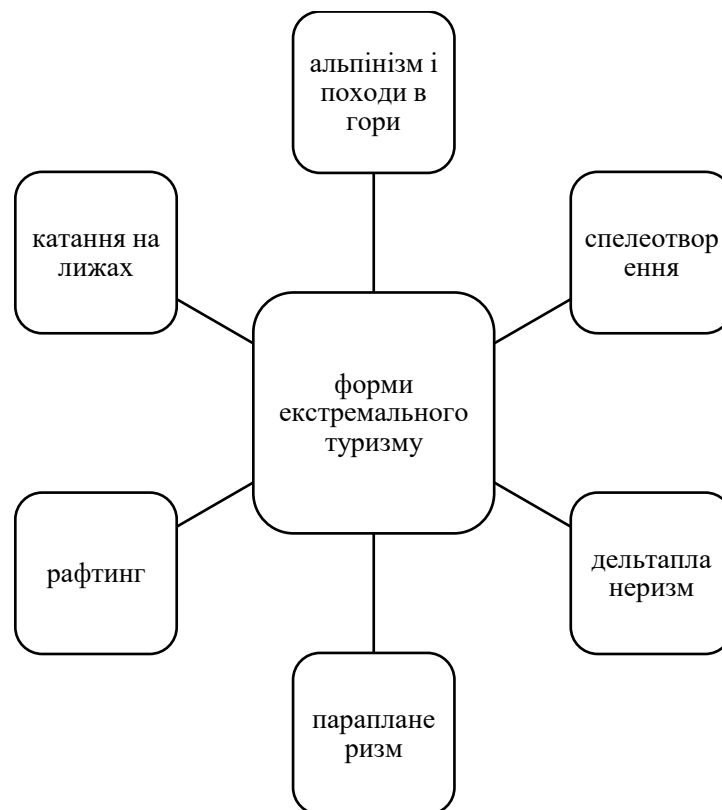

Рисунок 3.1 - Найпопулярніші форми екстремального туризму в Україні

Джерело: ророблено автором на основі [32]

Гірські види екстремального туризму досить успішно користуються популярністю у Закарпатті. Найекстремальнішою формою відпочинку вважається альпінізм, який передбачає подолання туристами різних перешкод із різним ступенем важкості.

Гори Карпати, розташовані на території Закарпатської області, є відносно безпечними і мають можливість організувати сходження маршрутів різної складності.

На Закарпатті, якщо виключити з туристичного маршруту г.Горган, всі інші гори регіону можна вважати придатними для розвитку альпінізму. Сьогодні найбільш відвідувані гори знаходяться у Воловецьку, Міжгірську, Рахівську, Великоберезнянську, Свалявському та Мукачівському районах [34].

Популярність катання на лижах і сноуборді збільшується з року в рік. Найвища гірськолижна база в Українські Карпати це Драгобрат, де два буксири кілометрової довжини ведуть з висоти понад 1300 м біля гори Стіг (1704 м).

Якщо згадати альпіністські маршрути, то сотні їх закладено в Смотрицькому каньйоні. Там скельний каньйон омивається річкою Смотрич, яка утворює розімкнуту петлю навколо старого міста. Висота скель в каньйоні досягає п'ятдесяти метрів.

До наземних видів екстремального туризму належать спелеологічний, кінний та мисливський туризм, пішохідні та комбіновані автобусні походи, катання на велосипедах, Х-перегони, спортивне орієнтування, автотур, ралі, мототуризм і виживання в дикій природі.

Що стосується печер, то їх є безліч у Закарпатській області. Найпопулярнішими серед туристів є печери поблизу населених пунктів Княгиня, Мала Уголька та печера «Дружба», розташована у Тячівському районі.

Що стосується кінного, мисливського та пішохідного туризму, їх, безсумнівно, можна розвивати у всій Україні, тому що в нашій державі є достатній необхідний ресурсний потенціал. Туристам можуть пропонуватися комбіновані тури – поєднання кількох видів активного відпочинку в одному маршруті, наприклад трекинг та кінний туризм.

Карпатський регіон все ж йде попереду, серед придатних для екстриму регіонів. Цей регіон має всі умови для розробки та організації всіх видів екстремального туризму (за винятком дайвінгу в Карпатах).

Київський, Чернігівський, всі Наддніпрянські регіони несуть у собі великий ресурсний потенціал і потребують лише вкладу інвестицій у їх розвиток. Кожен із запропонованих екстремальних турів має свої особливості у перспективі розвитку у різних районах України.

Гірський туризм – один із перспективних видів екзотичного туризму для розвитку в Україні. Вже успішно розвинений і вимагає лише подальшого рекламного поширення Карпатський регіон, який організовує майже всі види гірського туризму: спелеотуризм, скелелазіння, археологічний туризм, екстремальне виживання. Парапланеризм, парашутний спорт і легка авіація дедалі більше завойовують популярність, здебільшого як екзотичні заняття та мають перспективу розвитку майже в кожній місцевості, де є височини та те, на що подивитися. Дайвінг (або підводне плавання) розвивається у Херсоні, проте обмежений певним колом людей, які мають необхідне спорядження. Для ширшого кола споживачів цей вид ще недоступний через високу вартість спорядження. Можливі кілька перспективних видів дайвінгу.

Запропонований перелік перспективних видів екстремального туризму незавершений через постійну появу нових видів рекреаційних занять. Крім того, різні комбінації з двох або декількох видів дають можливість створювати новий екзотичний продукт, який не має аналогів. У результаті структура запропонованого рекреаційного продукту має бути збалансована з погляду розмірів одержуваного прибутку та різноманітності послуг, оскільки достатня кількість різних продуктів в арсеналі пропозиції регіону забезпечує від несподіваних наслідків, пов'язаних зі зміною кон'юнктури ринку та потреб клієнтів. Більш ніж будь-яка інша країна в Європі забезпечена екстремальними куточками природи та умовами розробки пригодницьких турів.

Серед головних проблем, що вимагають якнайшвидшого їх вирішення є високі податки, відсутність рекламної діяльності, як для внутрішніх туристів, так і для іноземного, недостатня державна підтримка суб'єктів малого підприємництва в організації екзотичних видів туризму, недосконалість системи навчання та перепідготовки кадрів для цього виду та супутньої йому інфраструктури, високий рівень злочинності у вітчизняному бізнесі, що призводить до тіньової організації пригодницького туризму, висока візова вартість та довгий час отримання візи, низький рівень сервісу, невпевненість туристів.

У цій країні є всі можливості для розвитку деяких видів екстремального туризму, але органам державної влади приділяється недостатня увага з даної проблеми. Крім того, в Україні бракує об'єктивної інформації про безпеку та доступність екстремальних видів спорту, що підштовхує вітчизняних туристів шукати такі послуги в інших країнах.

Також не варто забувати про погіршення соціальної і економічної ситуації в країні, де необхідно збільшити потреби першої необхідності і збільшити витрати. Проте Україна має ресурсний потенціал для організації відпочинку доступного будь-якій групі населення [45].

Наприклад, гірський велосипед - це спуск горою на велосипеді, подолання перешкод крізь каміння, швидкісні подорожі через небезпечні місця, швидка їзда по трасі зі стрибками й інші перешкоди.

Спортивне орієнтування з картою і компас може бути цікавим для українців. На Закарпатті можуть бути змагання зі спортивного орієнтування організовані в районі Невицького замку.

У Закарпатській області є ідеальні передумови для цього такого виду спорту, як дельтапланеризм і парапланеризм. Найбільш сприятливі умови на території Рахова, Перечину та частково в інших районах [37].

Водний екстремальний туризм можна розвивати у такому напрямку, як спуск по гірських річках на каное. В Закарпатті, спуск по гірських річках у каное можна організувати у таких районах, як Виноградівськ, Перечинськ, Великоберезнянськ та Ужгородська області) [38].

Повітряні кулі – ще один вид екстремального туризму, який можна поєднати із романтичним. В Україні створені чудові природні умови для розвитку аеронавтики в Україні. Польоти можуть бути організовані над мегаполісами, над красивими історичними місцями, яких у нашій країні достатньо.

Серед екстремальних видів спорту – стрибки з парашутом. Поки що цей вид екстремального спорту на ранньому етапі розвитку в Україні.

Сьогодні в Україні всього три великих зони висадки: дві в Києві та одна біля Дніпра, що в двадцять разів менше, ніж у Великобританії.

Рафтинг є одним із популярних видів спорту нині в інших країнах і перспективним для розвитку в Україні. Наші низинні річки без порогів дуже добре підходять для рафтингу.

Для шукачів пригод, Південний Буг з його порогами і мілиною, чи для найдосвідченіших туристів-екстремалів гірські річки Карпат стануть вдалим варіантом.

Сафари - це новий захоплюючий вид діяльності. Якщо в минулому столітті воно означало полювання на диких африканських тварин, з появою сучасної фотографії Сафари може бути фото- або відеополюванням, яке не є шкідливим для живих істот.

Україна також славиться своїми заповідниками. Сьогодні налічується 17 природних, 4 біосферні заповідники та 12 національні парки, в яких охороняється дика природа. Асканія-Нова є одним з найбільших біологічних заповідників Європи, в якому зібрано тварини-представники майже всіх материків планети [36].

3.3. Основні заходи щодо активізації екстремального туризму в Україні

Найчастіше екстремальний туризм має на увазі під собою наявність великих ризиків, серйозні фізичні навантаження та вимагає від туристів відповідної підготовки. Екстремальний туризм має в своєму розпорядженні великим асортиментом пропозицій, видів турів та активності, які можна розділити за принципом належності до стихій: земля, вода, повітря. Зустрічаються й інші види класифікації та типології, які залежать від багатьох факторів, таких як включення незвичайних умов і локацій.

В Україні країні є всі можливості для розвитку деяких видів екстремального туризму, але органам державної влади приділяється недостатня увага з даної проблеми. Крім того, в Україні бракує об'єктивної інформації про

безпеку та доступність екстремальних видів спорту, що підштовхує вітчизняних туристів шукати такі послуги в інших країнах.

Також не варто забувати про погіршення соціальної і економічної ситуації в країні, де необхідно збільшити потреби першої необхідності і збільшити витрати. Проте Україна має ресурсний потенціал для організації відпочинку доступного будь-якій групі населення [45].

Наприклад, гірський велосипед - це спуск горою на велосипеді, подолання перешкод крізь каміння, швидкісні подорожі через небезпечні місця, швидка їзда по трасі зі стрибками й інші перешкоди.

Спортивне орієнтування з картою і компасом може бути цікавим для українців. На Закарпатті можуть проводитися змагання зі спортивного орієнтування організовані в районі Невицького замку.

У Закарпатській області є ідеальні передумови для такого виду спорту, як дельтапланеризм і парашутизм. Найбільш сприятливі умови на території Рахова, Перечину та частково в інших районах [37].

Водний екстремальний туризм можна розвивати у такому напрямку, як спуск по гірських річках на каное. В Закарпатті, спуск по гірських річках у каное можна організувати у таких районах, як Виноградівськ, Перечинськ, Великоберезнянськ та Ужгородська області) [38].

Повітряні кулі – ще один вид екстремального туризму, який можна поєднати із романтичним. В Україні створені чудові природні умови для розвитку аеронавтики в Україні. Польоти можуть бути організовані над мегаполісами, над красивими історичними місцями, яких у нашій країні достатньо.

Серед екстремальних видів спорту – стрибки з парашутом. Поки що цей вид екстремального спорту на ранньому етапі розвитку в Україні. Сьогодні в Україні всього три великих зони висадки: дві в Києві та одна біля Дніпра, що в двадцять разів менше, ніж у Великобританії.

Рафтинг є одним із популярних видів спорту нині в інших країнах і перспективним для розвитку в Україні. Наші низинні річки без порогів дуже добре підходять для рафтингу.

Для шукачів пригод, Південний Буг з його порогами і мілиною, чи для найдосвідченіших туристів-екстремалів гірські річки Карпат стануть вдалим варіантом.

Сафарі - це новий захоплюючий вид діяльності. Якщо в минулому столітті воно означало полювання на диких африканських тварин, з появою сучасної фотографії Сафарі може бути фото- або відеополюванням, яке не є шкідливим для живих істот.

Україна також славиться своїми заповідниками. Сьогодні налічується 17 природних, 4 біосферні заповідники та 12 національні парки, в яких охороняється дика природа. Асканія-Нова є одним з найбільших біологічних заповідників Європи, в якому зібрано тварини-представники майже всіх материків планети [36].

Україна з її ресурсним потенціалом – це країна великих можливостей для організації активного і екстремального відпочинку.

Світовий екстремальний туризм стрімко розвивається, але Україна значно відстає від розвинених країн [12].

Однак при добре організованому підході розвиток екстремального туризму вітчизняного туристичного ринку дуже перспективний.

Низький рівень розвитку туризму інфраструктури та соціальних стандартів населення перешкоджає розвитку екстремального туризму в Україні. На думку багатьох вітчизняних експертів, існує великий потенціал для екстремального туризму, який можна відкрити із загальним соціально-економічним розвитком держави.

В Україні розвиток таких видів екстремального туризму, як політ на повітряній кулі, стрибки з парашутом, спелеологія, рафтинг і сафарі є досить перспективним.

Внутрішній туризм можна розвивати за допомогою екстремального туризму, причому з компетентними інформаційної політики та достатнього рівня обслуговування.

Запропоновані заходи сприятимуть збільшенню доходів різних рівнів бюджетів і просування країни на світовому ринку туристичних послуг.

Для створення екстремальних турів потрібна розробка маршрутів екстремального туризму, яка включає в себе ряд етапів, і є досить комплексною процедурою, яка залежить від низки факторів, погодних умов, часу доби, особливостей трас тощо. При розробці туристичних маршрутів необхідно дотримуватись правил, що встановлюються законодавством України, а також враховувати умови, що залежать від різних факторів. Також необхідно враховувати та дотримуватися правил, які закріплені у нормативно-правовій документації, а також стандартів туристичної діяльності.

Географія екстремального туризму охоплює практично всі області та стихії. Найбільш розвиненими та популярними в Україні сьогодні є туристичні комплекси Закарпаття, Херсонського краю, закинуті міста, тощо.

Необхідно враховувати наявність туристичних ризиків. Невід'ємною частиною роботи будь-якого туристичного підприємства, компанії або фірми, що пропонують екстремальні тури, є оцінка ризиків.

Для попередження та зниження ризиків в екстремальному туризмі існують різні способи на різних рівнях, від забезпечення особистої безпеки туриста, що надається турфірмою, через інструктажу та інші заходи безпеки, надання страхування туристам, виходячи з законодавчих актів та міжнародного права, а також за участю органів державного управління.

Щодо забезпечення інформаційної безпеки проведення екстремальних турів, а саме інформування про можливі ризики та їх попередження, слід зазначити, що в просторі іноземних ЗМІ екстремальний туризм, як і ризики безпеки під час проведення таких турів представлені слабо, що є наслідком малої інформаційної підтримки екстремального туризму у фірмах України, зокрема,

при роботі із зарубіжними туристичними компаніями, також відносною «молодістю» екстремального туризму, як виду туристичної індустрії в Україні.

З пропонованих, на просторах інтернету, екстремальних турів, варто відзначити, що незважаючи на свою «молодість» на ринку туристичних послуг, пропоновані тури розробляються місцевими компаніями та орієнтовані не тільки на аудиторію місцевих жителів, громадян України, але й елементом в'їзного туризму та орієнтовані на іноземного споживача, хоча і зараз це не так поширене, і цим займаються скоріше поодинокі компанії.

Тому популяризація екстремального виду туризму та турів для іноземних громадян має бути одним з основних завдань українських туроператорів та компаній туристичної індустрії. Інформаційне забезпечення екстремальних турів, інформування та підтвердження безпеки таких турів приверне більше туристів із-за кордону.

Отже, для розвитку екстремального туризму та залучення іноземних громадян, сьогодні, коли екстремальні тури набирають популярність, потрібно опрацьовувати всі аспекти: ризики, безпеку, рівень та якість наданих послуг. Така робота є актуальним та необхідним завданням для всіх, хто хоче досягти успіху на ринку туристських послуг у галузі в'їзного екстремального туризму.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, слід виділити основні заходи щодо активізації екстремального туризму:

1. Вдосконалення нормативно-правової бази;
2. Розвиток маршрутів у Закарпатті для спуску на каное;
3. Закупівля більшої кількості повітряних куль, розробка повітряних маршрутів;
4. Вдосконалення інформаційної бази щодо екстремального туризму;
5. Розробка реклами кожного регіону, щодо екстремального туризму;
6. Якісне інформування туристів про можливі ризики та їх попередження;
7. Розробка та вдосконалення існуючих туристичних маршрутів для стрибків з парашутом, рафтингу та сафарі.

ВИСНОВКИ

Сьогодні туристичний ринок перенасичений екскурсійним одноманітними турами, які уже втрачають свою популярність серед молодого населення України. На зміну старому завжди приходять нове: усім відомі екскурсії замінює відносно молодий вид туризму – екстремальний.

Екстремальний туризм» – це вид пригодницького туризму, що характеризується відвідуванням природних або штучно створених людиною об'єктів, пов'язаний із певним ступенем ризику для туриста, під час якого відбувається мобілізація фізичних та психологічних резервів людини, в результаті якого вона отримує позитивний адреналін, емоції і незабутні враження.

До екстремального туризму відносяться такі види туризму, як альпінізм, скелелазіння, льодолазіння, спелеотуризм, гірський та пішохідний, водний, лижний та гірськолижний, каньйонінг, кінний, маунтінбайк, дайвінг, парашланеризм, рафтинг тощо. Екстремальний туризм часто називають «важким екотуризмом» у зв'язку з тим, що жага туристів до пригод переважає мотиви охорони природи.

З національного боку сприяння розвитку туризму та безпеки подорожей відображається у створенні законодавчої бази, яка забезпечує громадський порядок і загальну безпеку та належним чином контролює її виконання. Налагодження співпраці з іншими країнами з цих питань на двосторонній та багатосторонній основі. Розробка на державному рівні стандартів, нормативів, правил і програм забезпечення безпеки подорожей та контролю за дотриманням об'єктів різних видів туризму та туристичної діяльності. Очікується, що туристи розумітимуть і поважатимуть країну, регіон, населення, природне середовище та культурне середовище, які вони відвідують.

Екстремальний туризм характеризується тим, що більшість послуг здійснюється з певними збитками, і він відіграє все більшу роль у світовій економіці. Значна додана вартість може бути реалізована в туристичному секторі.

Екстремальний туризм можна розділити на різні види, такі як повітряний, наземний, водний, гірський та екзотичний. До повітряного екстремального туризму відносяться польоти на повітряній кулі, до наземного – мотоциклетні, велосипедні та кінні. Насолоджуйтеся водними видами спорту, такими як каякінг і рафтинг. До видів гірського екстремального туризму відносять альпінізм і печерний туризм. Екзотичні види екстремального туризму - джайроуський туризм, космічний туризм, туризм в Арктиці та Антарктиці. Навколосвітня подорож — це подорож, маршрут якої пролягає навколо осі Землі, через усі меридіани, і закінчується в точці відправлення, із системою відліку, пов'язаною із земною кулею. Існують певні критерії подорожей по світу. Тобто маршрут повинен починатися в одній точці, рухатися в одному напрямку, пройти через дві протилежні точки на різних сторонах земної кулі та подолати відстань. Довжина екватора - 40 075 км Космічні подорожі є одним з найперспективніших напрямків у сфері розваг. Розробники комерційних космічних систем кажуть, що це дуже прибутковий бізнес. Багаті люди готові заплатити будь-яку суму, щоб відчувати щось неймовірно унікальне.

У цьому відношенні мало що можна порівняти з польотом у космос. Для не дуже багатих людей, які люблять космічні пригоди, навчальні центри космічних польотів пропонують найширший спектр послуг (наприклад, випробувати себе на відповідних тренажерах і відчувати відчуття невагомості). Територія України має достатньо сприятливі умови та ресурси для розвитку екстремального відпочинку. Проте рівень розвитку туристичної інфраструктури та низький соціальний рівень населення призводять до того, що екстремальний туризм відстає у своєму розвитку від світових тенденцій. За оцінками багатьох вітчизняних експертів, екстремальний туризм має великий потенціал, який можна розкрити в комплексі із загальним соціально-економічним розвитком держави.

Громадяни України мають поняття про екстремальний туризм і хочуть брати участь в екстремальних турах. Результати опитування респондентів із запитаннями, які безпосередньо стосуються теми екстремального туризму,

показали, що серед наших співвітчизників існують різні думки щодо організації екстремальних турів. Варто відзначити той факт, що відпочинок в екстремальних умовах є таким популярним серед молоді, оскільки попередня фізична підготовка та активність є дуже важливими факторами, які дозволяють людині займатися таким видом спорту. Спостерігається позитивна динаміка щодо кількості людей, для яких екстремальний туризм стає все більш популярним. Цей вид туризму поєднує активне пересування на природі з оздоровчими поїздками, з метою отримання нових відчуттів і вражень, поліпшення фізичного стану туристів і досягнення нових спортивних досягнень. Оскільки зрозуміло, що екстремальний туризм розвиватиметься поступово, завдання держави – зробити його максимально безпечним для учасників та не допустити безконтрольної експлуатації та знищення природних туристичних ресурсів.

Україна – країна Центральної Європи, яка має усі природньо-рекреаційні ресурси, які сприяють активному розвитку туризму. Екстремальний туризм – не виключення.

В Україні мало розвинений екстремальний туризм, проте, туристичним підприємствам слід звернути увагу на даний вид туризму, адже сучасні туристи вибагливі та потребують новинок. Екстремальний туризм зробить вагомий внесок у розвиток туристичної діяльності як України, так і туристичних підприємств.

Як показали дослідження, до сучасних тенденцій розвитку екстремального туризму в Україні слід віднести туризм у Чорнобилі та подібних містах-примарах, рафтинг, політ на повітряних кулях, стрибки з парашутом, тощо.

Серед напрямків активізації туристів до досліджуваного виду туризму працівниками туристичної фірми є наступні: Організація рекламного туру для співробітників, щоб відкрити нові напрямки та просувати їх; презентація, яка визначається як діяльність, націлена на заяву про себе або завоювання популярності; розробка власного бренду, який стане відомим серед вітчизняних туристів; введення знижок та акційних турів; якісне надання інформації та інструктажів; забезпечення безпеки та перевірка справності спорядження.

В Україні загалом екстремальний туризм є перспективним напрямком, який потрібно розвивати, проте, для досягнення поставленої цілі необхідно здійснити наступне:

- вдосконалити нормативно-правову базу, яка регулює екстремальний туризм в Україні;
- розвивати маршрути у Закарпатті для спуску на каное;
- закупити більшу кількість повітряних куль, розробка повітряних маршрутів;
- вдосконалити інформаційну базу щодо екстремального туризму;
- розробити рекламу кожного регіону, щодо екстремального туризму;
- якісно інформувати туристів про можливі ризики та їх попередження.

РЕЗЮМЕ

Москаєва Олега Валентиновича

ЕВОЛЮЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В СВІТІ

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню екстремального туризму в світі. Мета роботи - дослідження сучасного стану, тенденцій та перспектив розвитку екстремального туризму в світі та Україні. Завдання роботи: розглянути понятійний апарат екстремального туризму; окреслити класифікацію видів екстремального туризму; описати історію розвитку екстремального туризму; та здійснити дослідження статистики споживачів екстремального туризму в світі.

Об'єктом дослідження є явище екстремального туризму, а предметом - еволюція та сучасні тенденції розвитку екстремального туризму. У ході виконання кваліфікаційної роботи було використано системний підхід; узагальнення, порівняння, групування, табличний та графічний метод. Кваліфікаційна робота написана на основі аналізу наукових джерел з екстремального туризму. У якості інформаційної бази дослідження використовувалися наукові праці українських і зарубіжних науковців.

Ключові слова: екстремальний туризм, спорт, аналіз, безпека, міжнародний туризм.

RESUME

Moskaiev Oleh Valentinovich

EVOLUTION AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF EXTREME TOURISM IN THE WORLD

The qualification work is dedicated to the study of extreme tourism in the world. The purpose of the work is to study the current state, trends and prospects for the development of extreme tourism in the world and in Ukraine. The task of the work: to consider the conceptual apparatus of extreme tourism; outline the classification of types of extreme tourism; describe the history of the development of extreme tourism; and carry out a study of the statistics of consumers of extreme tourism in the world.

The object of research is the phenomenon of extreme tourism, and the subject is the evolution and modern trends of the development of extreme tourism. A systematic approach was used during the qualification work; generalization, comparison, grouping, tabular and graphic method. The qualification work is written on the basis of the analysis of scientific sources on extreme tourism. Scientific works of Ukrainian and foreign scientists were used as the information base of the research.

Key words: extreme tourism, sport, analysis, security, international tourism.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабаєва О. В., Вольфсон-Гаршина Н. В. Організація дозвілля: конспект лекцій для студентів спеціальностей 242 «Туризм», 241 «Готельноресторанна справа», 181 «Харчові технології» / О. В. Бабаєва, Н. В. Вольфсон-Гаршина. Харків : ХТЕІ КНТЕУ, 2018. 62 с.
2. Брич В. Я. Організація туризму: підручник. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 448 с.
3. Бут Т. В. Визначення проблем та перспектив розвитку екстремального туризму в Україні. Менеджмент та підприємництво: тренди розвитку. 2019. № 1 (07). С. 18–30.
4. Герасименко В. Г. Державне регулювання сфери туризму України в контексті процесів євроінтеграції / За заг. ред. В. Г. Герасименка, О. Л. Михайлюк. Київ: ФОП Гуляева В. М., 2019. 332 с.
5. Глебова А.О. Сучасний стан та перспективи розвитку екстремального туризму в Україні та світі. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/11_2017/02.pdf (дата звернення: 25.08.2023).
6. Глебова А.О., Зозуля А.В., Солодовник М.О. Сучасний стан та перспективи розвитку екстремального туризму в Україні та світі. *Економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 6 (11). С. 3-8. URL: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/xmlui/handle/123456789/1662> (дата звернення: 25.08.2023).
7. Годя І. Розвиток річкового круїзного туризму в Україні: минуле і сьогодення. *Східноєвропейський історичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 86–91.
8. Горіна Г. О. Розвиток ринку туристичних послуг в Україні в умовах просторової поляризації: дисертац. ... д-ра екон. наук, 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Дніпро, 2017. 493 с.
9. Горшкова Л.О. Теоретичні аспекти обслуговування туристичного продукту. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 20. С. 292-296.

10. Екстремальний туризм. URL.: <https://www.studfiles.net/> (дата звернення: 03.09.2023)

11. Животенко В.О. Розвиток сучасного суспільства: економіка щастя та туризм. Матеріали методологічного міждисциплінарного Інтернет-семінару «Щастя у подорожах: реактуалізація духовно-творчої спадщини і дозвіллевих практик мандрівного філософа-богослова Г.С. Сковороди». – Полтава: ПУЕТ, 2020. 96 с. С.77-82. URL:http://tourlib.net/statti_ukr/zhyvotenko2.htm (дата звернення: 03.09.2023)

12. Закон України «Про туризм» зі змінами та доповненнями від 07.03.2012 р. № 324/95-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>. (дата звернення: 25.08.2023).

13. Кирилов Ю. Є., Грановська В. Г., Алещенко Л. О. Економічний механізм формування конкурентних переваг суб'єктів туристичної галузі. Економіка АПК. 2020. №5. С. 45-55.

14. Крачило Н. П. Географія туризму. Київ: 2017. –08 с.

15. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг URL: http://tourlib.net/books_ukr/lubiceva_rtp.htm (дата звернення: 03.09.2023)

16. Ляшук Р. М. Правові основи здійснення автомобільних перевезень. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Юридичні науки. 2017. Вип. 2. С.18-30.

17. Мельниченко О. А., Шведун В. О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні : монографія. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2017. 153 с

18. Миронов Ю.Б., Свидрук І.І. Туризм як чинник економічного розвитку країни. Науковий вісник НЛТУ України. 2016. Вип. 26.6. С. 255–262. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/myronov4.htm (дата звернення: 20.09.2023)

19. Нагернюк Д.В. Особливості розвитку екстремального туризму в Україні. URL : <https://journal.udau.edu.ua/assets/files/96/12.pdf> (дата звернення: 25.08.2023).

20. Наземні види екстремального туризму. URL: <http://vseoturizme.com/uk/priklyuchencheskij-turizm/61-zemnie-vidi.html>.

21. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації URL: <https://www.unwto.org> (дата звернення: 29.07.2023).
22. Пандемія COVID-19 спричинила рекордне падіння світової економіки. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3091815-pandemia-covid19-spricinila-rekordne-padinna-svitovoi-ekonomiki-zmi.html> (дата звернення: 26.08.2023).
23. Пандемія COVID-19 та її наслідки у сфері туризму в Україні. Hotel & Destination Consulting (HDC). 28 с. URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-COVID19-ReportUKR.pdf> (дата звернення: 06.09.2023).
24. Про туризм : Закон України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр14> (дата звернення: 25.08.2023).
25. Романів П.В., Жук І.З. Основи туризму: навч.-метод. матеріали. Львів, 2017. 65 с.
26. Свида І.В. Сучасні форми екстремального туризму в Закарпатській області. URL: http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2011/v1/NV-2011-V1_41.pdf (дата звернення: 25.08.2023)
27. Свида І.В. Сучасні форми екстремального туризму в Україні. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Випуск 1(41). URL: http://tourlib.net/statti_ukr/svyda2.htm(дата звернення: 13.09.2023).
28. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу. Північноамериканський туристичний район. URL: http://tourlib.net/books_ukr/smal25.htm. (дата звернення: 12.08.2023).
29. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу. Київ, 2017. 463 с.
30. Ткаченко Т. Особливості механізму реалізації туристичного продукту та формування його асортименту на прикладі діяльності турагенції TUI. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв.* 2019. № 2 (1). С. 88—99.

31. Ткачук Л. Сутність туризму як багатоаспектного суспільного явища. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2017. № 2 (66). С. 109–113.

32. Торік зафіксовано 1,5 мільярда туристичних подорожей UNWTO. Мультимедійна платформа Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2859960-torikzafiksovano-15-milarda-turisticnih-podorozej-unwto.html> (дата звернення: 02.09.2023).

33. Туристична агенція «Trigor tour». URL: https://trigor-tour.uaprom.net/about_us (дата звернення: 25.08.2023).

34. Туристичний путівник Закарпаття URL: <http://www.transcarpathiatour.com.ua/> (дата звернення: 03.09.2023)

35. Туристично-екскурсійні ресурси закарпатської області URL: <http://referat-ok.com.ua/regionalna-ekonomika-rps/turistischno-ekskursiini-resursizakarpatskoji-oblasti-1> (дата звернення: 23.09.2023).

36. У сфері туризму більше половини робочих місць можуть зникнути. Економічна правда: вебсайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/10/31/666801> (дата звернення: 01.09.2023).

37. Український туристичний портал: листопад, 2017. URL: http://www.turkraina.info/news/na_rozvitok_turizmu_v_ukrajini_vidileno_1_mln_800_tis_griven/2011-02-14-1274] (дата звернення: 12.09.2023).

38. Флайбордінг – новий вид екстремального відпочинку. URL : <http://go-go.ua/vodni-vrazhennya/flybord>. (дата звернення: 28.08.2023).

39. Kizyun A. Regional features of the natural environment and their consideration in the process of extreme tourism development. Social and legal aspects of the development of civil society institutions: Collective monograph. Part I. Warsaw, Poland, BMT Erida spółka z o.o. 2019. Pp. 190-203.

40. Васильчук В.М. Туризмалогія: навчальний посібник. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2023. 115 с.

41. Vasylchuk Volodymyr Theoretical Analysis of Scientific Approaches to the Study of Printing of Recreational and Tourist Complexes *Int J Health Policy Plann*, 2022 p. 55-60.
42. Vasylchuk Volodymyr History, Theory and Prospects of Tourism Development in the Context of Globalisation: Financial Crisis Impact on Tourism Sector *Review of Economics and Finance*, 2022, 20, p. 300-305.
43. Васильчук В.М. Main stages of development of tourismology as a socio-humanitarian science in Ukraine and the world. *Modern tourism: global challenges and civilizing values. Monograph*. 2022 Katowice: Publishing House of University of Technology, p. 31-48.